

Vrienden van
DEN HAAG

**ONS
DEN HAAG**

Van de voorzitter

Vrienden en Vriendinnen!

HET IS IN DE LAATSTE MAAND VAN HET OUDE JAAR

dat ik dit neerschrijf. In dat geval past een terugblik. Goedgemutst probeer ik te beginnen. De nieuwe torens voor Station Den Haag Centraal: ze zijn zowaar, vanaf een afstand bezien, passend in het geheel; het gat in het hoogbouwfront ter hoogte van het station wordt gedicht. Is het door het grijze wolkendek, is het door de regen dat, dichterbij gekomen, de hoge bouwblokken meedogenloos voorkomen? Waarom word ik op de Bezuidenhoutseweg omvergeblazen, waar volgens de C.I.D.-folder de plinten reuring en vertier zullen bieden?

MIEZERIG WEER doet kennelijk weer gemiezer in mij opkomen. Waarom overheerst toch in mij de neiging tot het negatieve, het treuren? Fiets snel naar het Lange Voorhout: daar kan je je hart ophalen, knerpend over het schelpenpad, aan weerszijden de statige bomenrijen, dat kan nooit misgaan... aj, niet op gerekend dat deze tijd aanleiding geeft om het Voorhout te blokkeren met een overdaad aan kerstvreugde in de vorm van dranghekken, containers, verkeersregelaars, de kerstmarkt. Veel mensen op de been. Die vinden het wel leuk. Misschien ben ik meer thuis in een museum.

THUIS IN HET KUNSTMUSEUM? Verraderlijke nostalgie: De ondergang van de Titanic... weelde en schone schijn, zo'n pretje was dat ook weer niet: alles gingen onder, eerste en derde klasse strikt gescheiden, naweeën van een vermolmd eeuw.

DAN MAAR in de papieren werkelijkheid gedoken van de plannen die ons bestuur heeft voor de toekomst: de voortgangsnotitie over de ontwikkelingen in Scheveningen onder de opwek-

Titanic & Fashion, Kunstmuseum

kende naam 'De Kust Gezond'. Slechts één plan waar men enthousiast over kan worden, namelijk, omdat het niet doorgaat: de peperdure tunnel naar de parkeergarage van Hommerson. Verder weinig dat onze kust op een verheugend niveau brengt: Kijkduin is geworden wat het is. De duinpaviljoens, ook bekend als duinbunkers, komen er gewoon; op het laatste stuk boulevard vakantieappartementen, dus niets voor bewoners; over Legoland wordt geprocedeerd en er is plaats ingeruimd voor een snackbar.

Volgens de notitie loopt met betrekking tot het bouwplan Badhuisplein een participatieproces met omwonenden. Van hen hoort men echter dat er weinig valt te participeren als voor de ontwikkelaar bouwhoogte en massa al bij voorbaat vaststaan.

IRONIE – dat is beter gezegd – het is ironie die zich onvermijdelijk meester van mij maakt als ik lees dat de Akte van Redemptie, ondertekend door Willem van Oranje in 1576, met de belofte het Haagse Bos, Malieveld en Koekamp niet

te kappen, maar te behouden voor de Hagenaars, is ingelaserd in het Provinciehuis op een grote eiken vergader tafel, terwijl in het hoger beroep van de Bomenstichting Den Haag tegen het kappen van vele eeuwenoude bomen in de Koekamp de gemeente een rechtshistorisch rapport heeft laten schrijven dat “de suppoosten van het Hof van Holland in 1576 niet als vertegenwoordigers van dat Hof ondertekenden, maar voor zichzelf, zodat het niet een regeling betreft voor onderdanen in het algemeen”.

NOG IRONISCHER wordt het als degene die de romantische bosschages rond het boswachtershuisje achter de Hertenkamp wil kappen, Staatsbosbeheer is, om plaats te maken voor een informatiecentrum met terras en zalenverhuur met horecafunctie ten behoeve van ... bezoekers van het groen. Groen wordt gekapt om bezoekers van het groen over het groen te informeren.

HET IS IN DE EERSTE MAAND VAN HET NIEUWE JAAR

dat u dit leest. In dat geval past optimisme, ondanks alles. Laat de gezamenlijke genegenheid voor onze stad ons als Vrienden op de been houden. We voeden die met onze vele excursies, de inzet van onze bestuurs- en werkgroepleden, en natuurlijk met weer een lezenswaardige uitgave van *Ons Den Haag*. We houden de moed erin!

Het bestuur wenst u allen uiteraard een gelukkig nieuw jaar.

Met Vriendengroet,
uw voorzitter,
Rupert van Heijningen

DOEL VAN DE VERENIGING:

'HET BEVORDEREN VAN DE LEEFBAARHEID VAN DEN HAAG MET BEHOUD VAN ZIJN KARAKTERISTIEKE WAARDEN'

BESTUUR

Rupert van Heijningen,

voorzitter

Michael Toorop, secretaris,

hoofdredacteur Ons Den Haag

Pieter Boot, penningmeester

Inge Camfferman, coördinator

werkgroep Stedelijke

Vernieuwing

Emilie Linssen-van Rossum,

coördinator werkgroep

Levende Historie

Frank Hendriks, coördinator

werkgroep Activiteiten

Robbert Coops, coördinator

werkgroep Communicatie

SECRETARIAAT

Postbus 85977

2508 CR Den Haag

secretariaat@

vriendenvandenhaag.nl

Bankrekening

Voor alle betalingen aan de Vereniging

NL 15 TRIO 0197 7883 94

Ledenadministratie

ledenadministratie@

vriendenvandenhaag.nl

Nieuwe leden

Nieuwe leden kunnen zich schriftelijk aanmelden bij het secretariaat of online via www.vriendenvandenhaag.nl.

De jaarlijkse contributie bedraagt € 35,-

Kamer van Koophandel

Inschrijfnummer 404 098 95

Foto omslag

Smidswater Paul van Vliet

Foto: Esther Langendam

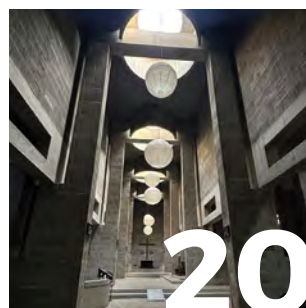
- 2 Van de voorzitter
- 4 Architectuur: Het groene en open karakter van Den Haag, de visie van W.M. Dudok
- 5 Berlagekerk winnaar juryprijs Berlagevlag 2025
- 6 Huis van Gedichten: Jongeren spelen met taal
- 7 Erik Evers: ik wilde eigenlijk indiaan worden....
- 8 Nieuwe nota Haagse hoogbouw
- 10 Een briljant Haags gezin
- 12 Uit de wijken: Achter elke portiektrap: een binnentuin
- 14 Nieuwe voorzitter Gilde Den Haag: Pieter Bindt volgt Jan Spoelstra op
- 14 Loopt daar nou Paul van Vliet?
- 15 Een Vriend stelt zich voor
- 16 Den Haag als openluchtmuseum. Wie trekt er aan de touwtjes van de buitenkunst?
- 18 Groene burgerinitiatieven in Den Haag: Van buurttuin, voedselbos tot wijngaard
- 19 Albert Vogel, voordrachtskunstenaar en mecenas
- 20 De Pastoor van Arskerk: Een architectonisch meesterwerk in Loosduinen
- 21 Door nazi's gestolen schilderij gaat terug naar de Vrijmetselaars
- 22 Duindigt opnieuw in planologische mist
- 23 Bijzondere straatnamen: Haagsche Bluf
- 24 Bijzondere Haagse stadsvernieuwing
- 26 Boekbespreking: Niet voor de eeuwigheid gebouwd
- 27 Van goal naar groen: De Groene Kamer verrijst in Loosduinen
- 28 Bertha von Suttner en Den Haag
- 29 Volgend jaar weer... de Vriendenquiz!
- 30 Column: De metamorfose van Den Haag, mijn woonstad na het pensioen
- 31 Symposium "Natuurlijk de Stad"

6

12

20

24

27

28

Het groene en open karakter van Den Haag, de visie van W.M. Dudok

“Maar een verzameling schoone bloemen vormt nog geen schoon bouquet: men moet de kunst van het bloemschikken verstaan.”

Willem Marinus Dudok, 1947

Voor Den Haag ontvouwde Willem Marinus Dudok (1884–1974) zijn visie op stedenbouw in de *Nota van toelichting op het Ontwerp-Uitbreidingsplan voor het zuidwestelijk gedeelte der gemeente 's-Gravenhage (Escamp, Madepolder en Ockenburg)* uit 1935. Enerzijds borduurde hij voort op de ideeën van Berlage en Brinckmann over *Gesamtkunst* en *Ruimtekunst*; anderzijds integreerde hij opvattingen over het karakter van de stad die hij ontleende aan Fockema Andreae, Van Gelder en Wils. In de toelichting stelde hij: “Een uitbreidingsplan heeft waarde, naarmate men er harmonische bevrediging in bereikt van de velerlei eischen, welke de moderne maatschappij aan de samenleving in stedelijk verband stelt. De verschillende onderwerpen, welke daarbij onze aandacht vragen, hangen zoo nauw samen en beïnvloeden elkaar zoozeer, dat wij het eene onderwerp niet kunnen behandelen zonder dat daarbij een overvloed van gedachten aan andere problemen bij ons oprijst.” Met dit citaat herhaalde hij tijdens de tentoonstelling *Den Haag Bouwt Op* in 1947 zijn eerder geformuleerde visie.

In navolging van de Utrechtse burgemeester dr. Fockema Andreae betoogde Dudok in zijn toelichting dat “onze maatschappij kan inderdaad een schooner stad, een schooner dorp verlangen, dan zij voor zich gebouwd ziet. Die schoonheid moet gebaseerd zijn op de karakteristieke gegevens der opgave. De sterke numerieke ontwikkeling der stad stelt niet langer den bouw van het individuele huis op den voorgrond, maar de gemeenschappelijke woningvoorziening voor geheele klassen der bevolking, al of niet op speculatieven grondslag. Onze tijd bouwt geen huizen maar straten; geheele stadswijken. Juist de volledigheid der opgave maakt, in beginsel, een gaaf resultaat gemakkelijker bereikbaar, want dat resultaat kan met grooter zekerheid op goeden samenhang tusschen stadsplan en stadsopbouw zijn gericht, dat wil dus zeggen: op ruimtekunst.”

Met het open Dudok-blok in Moerwijk en Morgenstond verwierf Dudok brede bekendheid. Deze bouwblokken waren echter vooral ingegeven door praktische overwegingen: zij maakten het mogelijk met een minimale lengte aan infrastructuur een maximaal aantal appartementen te realiseren. Het bouwblok bestond uit rechthoekige bouwstroken van vier bouwlagen met open hoeken. Een bouwstrook heeft

Bron: *Nota van toelichting op het Ontwerp-Uitbreidingsplan voor het Zuid-westelijk gedeelte der Gemeente 's-Gravenhage 1935-1936*

altijd een straatzijde met portieken en open entrees met veel glas en soms verfijnde ornamenten, en een binnenzijde met wasbalkons en zicht op een grasveld om te verpozen. Het meest kenmerkende was - en is - het groene continuüm dat ontstond en dat naadloos overging in het omliggende landschap buiten de stad.

Maar stedenbouw was meer dan slechts 'bloemschikken'. Onder invloed van onder anderen de SDAP-partijideoloog Van Gelder en architect Jan Wils werd eerder al de vraag naar het eigen karakter van Den Haag gesteld in het boek *'s-Gravenhage vroeger en nu*. Wils was daarin glashelder over het Haagse karakter: “Den Haag was en is ten deele nog een groote tuinstad. (...) [Het] kan nu nog den Haag heeten ‘de Groene stad van het Westen’. In velen straten en zelfs in hele wijken beheerschen de boomen en het groen het stadsbeeld en geven er een weldadige rust aan.”

Van Gelder benoemde daarnaast een andere kwaliteit: “Er is nog een tweede kenmerkende eigenschap, welke het typische stadskarakter van Den Haag bepaalt. Het is de overwegend lage bebouwing.” De nieuwe conservatieve burgemeester De Monchy voegde daar nog de internationale allure aan toe die volgens hem uit dit karakter voortkwam.

Over de toekomstige ontwikkelingen adviseerde Wils: “Het

was zonder twijfel een voor de hand liggende en aantrekkelijke gedachte om met de fraaie stadsbeelden uit de binnenstad voor oogen en steunend op de traditie, die den Haag den bijnaam van 'het grootste dorp van Europa' gaf, de wijze van de lage bebouwing ook in de uitbreiding door te voeren. Parkachtige breede wegen en bovenal weer die overdadige voorraad aan hoge boomen en prachtige duinparken lokten en dwongen bijkans tot lage huizen. De natuur moest en zou het overheerschend element in de nieuwe stad zijn."

Dudok ontwikkelde het groene continuüm verder en betoogde in zijn toelichting dat de overgang tussen stad en land vloeiend in elkaar moest overlopen, met een belangrijke rol voor het stedelijk groen. In zijn ogen waren messcherpe stads- en gemeentebegrenzingsen willekeurig. Dudok stelde dat "...ik heb er naar gestreefd den overgang tusschen stad en land systematisch en harmonisch op te lossen, niet alleen

door den vorm waarin het stadsgroen aan dien overgang bijdraagt, maar ook door de distributie van gebieden met open bebouwing langs gedeelten van den stadsrand: de stad dient aarzeland uit het land te verrijzen."

Deze opvatting strookte met het idee van het groene, dorpse karakter: een dorp kent immers een open structuur naar het omringende land, terwijl steden van oudsher scherp waren afgebakend door muren, grachten en torens.

Ondanks de aandacht voor dit groene, dorpse karakter verkeerde Den Haag in de jaren dertig nog in een diepe stedenbouwkundige winterslaap. Toch zou dit idee de stad na de oorlog nooit meer verlaten met bijvoorbeeld de 'Lange Lijnen', laagbouw en het groene karakter.

Leo Oorschot,

sv@vriendenvandenhaag.nl

Berlagekerk winnaar juryprijs Berlagevlag 2025

De herbestemming en restauratie van de Berlagekerk aan de Andries Bickerweg 1B wint de Berlagevlag 2025, de architectuurprijs Den Haag e.o.

De jury: "De herbestemming en het behoud van de Berlagekerk is van grote toegevoegde waarde voor het cultureel en historisch erfgoed van de stad Den Haag. De jury is onder de indruk van de zorgvuldigheid en nauwkeurigheid waarmee de Berlagekerk is gerenoveerd en getransformeerd. De grote (kerk-)ruimte, als architectonische ruimte, is in zijn waarde gelaten en is herbestemd om toekomstig diverse activiteiten te laten plaatsvinden. Andere functies zijn juist heel slim in diverse andere gedeelten van het gebouw gehuisvest.

De architecten laten veel vakmanschap in de detaillering

Kantoorruimte in voormalige zondagsschool.
Foto: Lucas van der Wee

Kerkzaal gezien vanaf de eerste verdieping.
Foto: Lucas van der Wee

zien; er zijn creatieve en interessante oplossingen gerealiseerd met name voor het integreren van de installaties," stelt de jury.

De vakjury kende bovendien een eervolle vermelding toe aan het Zorgcentrum PI Haaglanden van cepezed. Het publiek koos in meerderheid voor de transformatie Burgemeester Elsenlaan 321 in Rijswijk van VWVL architectuur & stedenbouw. Zij ontvingen de Berlagewimpel 2025 uit handen van Robert van Asten, oud-wethouder Stedelijke Ontwikkeling en sinds 12 november 2025 Tweede Kamerlid.

De redactie,

redactie@vriendenvandenhaag.nl

Adeline Ignat. Foto: Esther Langendam

Huis van Gedichten

JONGEREN SPELEN MET TAAL

Onze fotoredacteur trof op een raam in de binnenstad een gedicht aan dat haar ontroerde. Het raam bleek van Huis van Gedichten, gevestigd aan Prinsegracht 8, en het gedicht is van Jonge Stadsdichter 2024 Adelina Ignat.

Directeur Malou Osendarp en Adelina Ignat ontvangen ons in GR8, het recent geopende cultureel verzamelgebouw dat onderdeel is van PAARD en waar ook Huis van Gedichten huist onder het motto 'Kom binnen en dicht'.

Taal aan Zee

Wie heeft er bedacht
strepen, rondjes en punten te zetten
om zesentwintig verschillende figuren te scheppen

Klanken dansen door de lucht
draaien rond, vallen op je tong
versmelten tot een geheel
Een eerste woordje dat een volgende vindt
achter elkaar in een zin

Alsof je een kamer binnenloopt
waar je nog niet alles weet te vinden
waar de mooiste dingen achter glas staan

Woorden die een mens vasthouden
de taal die trekt je mee
Soms beklemmend, dan weer sussend
langs gezellige straatjes, op drukke wegen
door diepe kuilen, langs een woelige zee

Dan loop je weer die kamer binnen
waar de dingen vrienden zijn geworden
en jij je weg weet

Adelina Ignat

Huis van Gedichten is actief binnen het Haagse onderwijs en houdt zich bezig met literaire educatie. Ze richten zich op voorscholen, primair onderwijs, voortgezet onderwijs, (V)MBO en het speciaal onderwijs. De organisatie ontwikkelt programma's voor leerkrachten waarmee ze in de klas poëzie, creatief schrijven en *spoken word* toe kunnen passen. Huis van Gedichten stimuleert ook talentontwikkeling via buitenschoolse workshops en reeksen. Ze werken samen met bibliotheken, jeugdwerk en andere culturele instellingen in Den Haag, onder andere door actief te zijn op festivals en evenementen. De activiteiten worden gesubsidieerd door de gemeente Den Haag in het kader van het Meerjarenbeleidsplan Kunst en Cultuur 2025-2028.

Door kinderen en jongeren in vrijheid met taal te laten spelen, ontdekken zij nieuwe kwaliteiten van zichzelf. Hun fantasie wordt geprikkeld en ze worden zich bewust van dingen waar ze normaal aan voorbijlopen. Dit sterkt hun zelfvertrouwen en helpt hen een stem te geven aan wie ze zijn en wat hen bezighoudt. Eén van de projecten is de jaarlijkse verkiezing en begeleiding van de Jonge Stadsdichter. Dit is een initiatief van de gemeente Den Haag, Huis van Gedichten, Bibliotheek Den Haag en het Literatuurmuseum/Kinderboekenmuseum. In 2024 was de eer aan Adelina Ignat.

Adelina Ignat

Adelina Ignat is een vrolijke verschijning die binnenkomt met kleurige hartjes en strepen schmink op haar wangen. Dat zijn de restanten van een verkiezingscampagne voor de feestcommissie op haar school, het Gymnasium Haganum. Ze is in 2009 geboren in Cluj-Napoca in Roemenië, maar verhuisde al op haar tweede naar Nederland voor het werk van haar vader. Ze groeide op in een huis vol boeken en poëzie en leest graag. Adelina speelt ook piano en kreeg vanaf haar vijf-

de daarin les op het Koninklijk Conservatorium. Die muzikaliteit is duidelijk terug te vinden in haar poëzie. Thuis spreekt ze Roemeens en Engels. Het schrijven is op haar twaalfde begonnen als uitvloeisel van de liedjes die zij als jong meisje liep te zingen. Eerst schreef ze korte verhalen in het Nederlands, twee jaar later begon zij met dichten in het Engels. Ze wil ook wel in het Roemeens gaan schrijven. Haar vocabulaire is daar naar eigen zeggen groot genoeg voor, al is de grammatica minder. "Al doende leert men" lijkt hier haar motto te zijn. Toen Adelina Jonge Stadsdichter werd, had zij aanvankelijk niet veel kennis van hoe je nu eigenlijk een gedicht schrijft. Ze werd hierin gecoacht door dichter en schrijfdocent Diann van Faassen.

Adelina zit in de vijfde klas van het gymnasium en misschien enigszins verrassend volgt ze een bètaprogramma. Ze ziet haar toekomst dan ook niet in een literair of muzikaal beroep. Hoogstwaarschijnlijk gaat ze medicijnen studeren. Ze is zeker van plan te blijven schrijven en volgt op dit moment een cursus *spoken word* bij Huis van Gedichten.

Marcel Tielemans,
redactie@vriendenvandenhaag.nl

<https://huisvangedichten.nl>; Prinsegracht 8

Erik Evers: ik wilde eigenlijk indiaan worden....

Het Park Sorghvliet kent een eeuwenlange historie. Jacob Cats (1577-1660) was de grondlegger. Hij was niet alleen politicus, bestuurder en dichter maar ook een groot natuurliefhebber die vanuit Turkije de eerste paardenkastanjes naar ons land haalde. Het park dat tot halverwege de vorige eeuw een onderdeel was van het Catshuis fungeert als groene, recreatieve oase en staat in directe verbinding met de Scheveningse Bosjes. Het park "een verborgen parel" heeft sinds 2010 de status van rijksmonument.

Erik Evers is sinds 1987 bosopzichter van Park Sorghvliet "de baan van mijn leven". Daarvoor was hij werkzaam bij ingenieursbureau Oranjewoud in Apeldoorn. Ook is hij als ambtenaar van het Rijksvastgoedbedrijf sinds enkele jaren natuurbeheerder in de regio west: de provincies Zuid- en Noord-Holland en Utrecht. In totaal gaat het om 150 locaties, waaronder Park Sorghvliet. "Ik heb een jarenlange ervaring opgedaan en beschouw mijzelf dan ook als een echte praktijkman. Daar is in deze tijd, zeker ook bij de overheid, behoefte aan. De samenwerking en discussie met meer theoretisch geschoolden lopen overigens altijd goed". In de begintijd stonden hij en zijn vrouw Tiny, die gedurende al die jaren toezichthouder was, er alleen voor. Dat wil zeggen elke dag, inclusief het weekeinde en vrijwel zonder va-

Foto: Esther Langendam

kantie. Een zware belasting, niet alleen fysiek, waaraan een einde kwam door de Arbo-regels; extra hulp kon worden aangetrokken en voor hem en zijn gezin ontstond na 28 jaar de mogelijkheid om in het weekeinde vrijaf te nemen.

Evers heeft aan de wieg gestaan van een ontwikkeling die hij typeert als "natuurvolgend". Daar heeft het park maar ook Den Haag veel baat bij gehad. Hij is trots op "zijn" bos van zo'n 25 hectaren, met de enkele jaren geleden gerestaureerde muur – "met zijn 1400 meter de langste van ons land" - die het grootste deel van het terrein omsluit en de grote variatie aan planten en dieren. "Voor zo'n klein territorium in een stedelijk gebied is het echt uniek dat er zich drie soorten roofvogels nestelen, te weten de havik, sperwer en buizerd". Sinds zijn komst wordt er gewerkt met beheerplannen met een looptijd van tien jaar. Die worden beoordeeld en getoetst,

*"Ick neme dese plaets
Tot afkeer van de sorgen,
Om daer bevrijdt te sijn,
Om daer te sijn verborgen,*

*Voor streken van het hof,
En wat'er in en Haegh
niet selden ommegaet".*

(lofdicht van Jacob Cats op Sorghvliet)

ook door een wetenschappelijke commissie, en uiteindelijk vastgesteld door de Rijksoverheid. “Daardoor kon een lange termijnvisie ontstaan, iets dat van groot belang is voor de continuïteit in de ontwikkeling van het gebied. In die plannen kon ik voor een belangrijk deel mijn eigen opvattingen kwijt en ik ben dan ook mijn opeenvolgende werkgevers dankbaar dat zij mij die ruimte en vertrouwen hebben willen geven”.

De restauratie of revitalisering van de Haagsche Beek die ook door het park stroomt betekende een impuls voor het park net zoals de recente herinstructie van een oud appelras, de goudreinet oftewel de Reinette van Sorgvliet. En binnenkort wordt ook het historische paadje, dat van de Scheveningseweg naar het Catshuisterrein leidt, opnieuw geplaveid met aan weerszijden inheemse linden. Ook dat past in het leiden- de principe van “natuurvolgend”.

De erkenning en het belang van natuurbeheer, ook door zijn huidige werkgever, het Rijksvastgoedbedrijf, een onderdeel van het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening en de Raad van het Vastgoed Rijksoverheid, de steun van de Stichting Vrienden van Park Sorgvliet en de vele positieve reacties van bezoekers (die bij de ingang hun

toegangspas moeten kunnen laten zien) maken het werken in het park elke dag tot iets moois en bijzonders. “Op de kleuterschool wilde ik eigenlijk indiaan worden, maar toen dat niet lukte werd het boswachter. Als kind zwierf ik al door de natuur met mijn verrekijker en verwonderde mij. Eigenlijk is er sindsdien in mijn leven niet zoveel veranderd...”.

Robbert Coops,
info@vriendenvandenhaag.nl

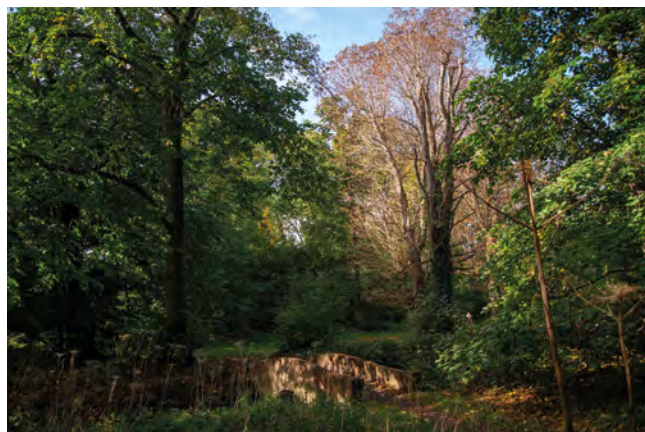

Foto: Esther Langendam

Nieuwe nota Haagse hoogbouw

In 1929 werd de Nirwanaflat aan de Benoordenhoutseweg gerealiseerd. Met 8 lagen niet echt hoogbouw in termen van nu, maar wel de eerste Haagse woontoren. Den Haag was, op wat kerktorens na, tot die tijd een platte stad. Stedenbouwkundige accenten waren beperkt van omvang, ook bij de doorbraken en uitbreidingen die Berlage ontwierp.

Na de oorlog verscheen sporadisch hoogbouw. Langs de Sportlaan, in Zuidwest en rond het Centraal Station werden gebouwen tot 10-15 lagen gebouwd, vaak als stedenbouw-

kundige verbijzonderingen in een omgeving van overwegend 4-5 lagen.

De relatie van Den Haag met hoogbouw was geen vanzelfsprekende. Het stadsbeeld van een rustig monumentaal weefsel, parken, lange lanen en compacte woonbuurten ging moeilijk samen met torens en schijven van grotere hoogte. In 1993 verscheen de eerste hoogbouwnota van de stad: *Hoogbouw in het Haagse stadsbeeld*. De daarin geïntroduceerde ‘needle-strategy’, met een coherent stadsbeeld waaruit slanke torens oprijzen, was de basis. In de nota werd de ontwikkeling van hoogbouw in de stad vooral gezien in de zone van het Spui, waar toen het stadhuis werd gerealiseerd, richting het Beatrixkwartier. Voor de rest van de stad was hoogbouw een uitzondering.

Hoogbouwbeleid na 1993

Na 2001 verscheen veel meer hoogbouw in de stad. Niet altijd met succes. De Malietoren en het Strijkijzer veroorzaken overmatig veel windhinder. Veel torens hebben een matige invulling op straatniveau. In de nota Haagse hoogbouw ‘eyeline-skyline’ in 2015 wordt erkend dat hoogbouw op ooghoogte minstens zo belangrijk is als het ruimtelijk beeld op afstand. En hoogbouw moet onderdeel zijn van een integrale stedelijke ontwikkeling.

Foto uit de collectie van de gemeente Den Haag

Hoogbouw nu

Hoogbouw blijft één van de mogelijkheden om de verdichting van de stad te realiseren. Hoogbouw varieert per locatie. In de vooroorlogse stad is 10 bouwlagen al hoogbouw, terwijl nabij CS 100 meter hoogte geen uitzondering is. Wat bij hoogbouw kenmerkend blijft is de complexiteit van de opgave. Inhoudelijk, maatschappelijk en financieel. Hoogbouw is kostbaar vanwege hoge eisen t.a.v. kwaliteit, lange doorlooptijd en grote risico's. Hoogbouw beheerst de gemoederen vanwege de impact op de omgeving, zoals drukte, schaduw, windhinder en overlast.

Hoogbouw is nu vooral van toepassing voor woningen. De huidige tendens is dat er veel kleine één- en tweepersoons appartementen in torens worden opgenomen, met als gevolg grote druk op de begane grond en de omliggende publieke ruimte. De aandacht in de woontorens gaat veel uit naar een efficiënte opzet omdat bouwkosten en duurzaamheidseisen hoog zijn. De stedelijke woningvraag bestaat echter niet alleen uit kleine appartementen voor starters. Een steeds groter deel van de woningbehoefte betreft ouderen, jonge gezinnen en andere samenlevingsvormen. Daarvoor is in de recente hoogbouw nog weinig aandacht.

De nieuwe nota Haagse hoogbouw

In september 2025 is een nieuwe hoogbouwnota door de raad vastgesteld. De nieuwe nota neemt de aandacht voor de kwalitatieve aspecten vanuit eerdere nota's over in de vorm van vier hoofdstukken met hoogbouwprincipes. Regels voor hoogbouw worden in gebiedsgericht beleid (stedenbouwkundige plannen) en in bouwregelgeving opgenomen.

De hoogbouwprincipes richten zich op drie niveaus: dat van het gebouw, de directe omgeving (de straat) en het gebied waarin de hoogbouw geprojecteerd is. Ze hebben betrekking op stedenbouwkundige kwaliteit en leefbaarheid, mobiliteit en logistiek, voorzieningen en programma, en duurzaamheid in brede zin. De principes zijn bedoeld als basis voor ontwerp-kwaliteit, om gezamenlijke afspraken te maken, en als onderwerpen voor een goede ruimtelijke onderbouwing.

De nota eist een Hoogbouweffectrapport (HER) voor elke planfase waardoor steeds bijgestuurd kan worden.

De nieuwe nota is van toepassing op het hele stadsgebied. Hoogbouw is niet alleen voorbehouden aan specifieke zones of gebieden. Dat betekent niet dat overal hoge torens kunnen komen. In sommige delen van de stad is een bouwhoogte van 30 meter, zo'n 10 bouwlagen, al hoogbouw.

Ook daar spelen de onderwerpen van leefbaarheid, kwaliteit van de plint, inzameling van afval of stallen van grote hoeveelheden fietsen. Hoe groter een gebouw, hoe belangrijker het wordt dit goed, en vaak collectief op te lossen.

In de nota wordt hier aandacht voor gevraagd en wordt een gezamenlijke inspanning gevraagd waar ook de gemeente een rol in heeft. Hoogbouw wordt altijd gezien als gebiedsontwikkeling.

Calliopestraat. Foto uit de collectie van de gemeente Den Haag

Haagse hoogbouw

De architectuur van hoogbouw staat niet in de nota; daarvoor dienen stedenbouwkundige plannen en beeldkwaliteitsplannen op gebiedsniveau. De nota zegt er wel dingen over, die ook volgen uit de verworvenheden van eerder hoogbouwbeleid. We zien Haagse hoogbouw als onderdeel van een samengesteld bouwblok. Solitaire torens en speciale oplossingen worden niet per definitie uitgesloten maar zullen altijd maatwerk zijn. De stedelijke 'Haagse' laag van 9-25 meter hoogte, met een aantrekkelijke plint, blijft bepalend voor de stedenbouwkundige kwaliteit. Hiermee wordt de stad gebouwd. Hoogbouw is daarop een verrijking in ruimtelijke, programmatische en architectonische zin. En de bekroning blijft een Haags thema.

Hoogbouw verschilt in de stad. In Laakhaven Centraal is gekozen voor de identiteit van baksteen en industriële uitstraling. Rondom HS en CS past een meer moderne beeldtaal. In het Beatrixkwartier is meer vrijheid en werkt het Rijk aan de expressie van hoge duurzaamheidsambities. In de Binckhorst overheerst een kloeki maat met industriële gevelmaterialen. In al deze gebieden is de beëindiging van de bebouwing een onderscheidend aspect.

In Zuidwest volgt hoogbouw niet per se de klassieke regels. Dit stadsdeel heeft een heel eigen taal voor hoogbouw. In het recent vastgestelde Kwaliteitsplan voor Zuidwest is daar aandacht aan geschonken.

Richard Koek,

expert Stedenbouw bij de gemeente Den Haag

Een briljant Haags gezin

Ruim een eeuw geleden zetten een middelbare schoolleraar Nederlands en een onderwijzeres in Den Haag een wel heel bijzonder gezin op de wereld. De leraar, die Dirk Cornelis Tinbergen heette, leefde van 1874 tot 1951 en gaf les aan “een Haagse HBS” en later aan het Maerlant-lyceum. Zijn vrouw heette Jeannette van Eek, leefde van 1877 tot 1960 en was tot haar huwelijk een paar jaar onderwijzeres in Haarlem. Tussen 1903 en 1915 kregen zij één dochter en vier zonen die zonder uitzondering heel begaafd waren.

De oudste zoon Jan (1903-1994) en de tweede zoon Niko (1907-1988) werden het meest beroemd: beiden hoogleraar, beiden Nobelprijswinnaar. Dochter Mien (1905-2006) studeerde Duits en werd leraar aan middelbare scholen in Eindhoven en Delft. De derde zoon Dik (1909-1992) studeerde werktuigbouwkunde om later directeur te worden van het gemeentelijke energiebedrijf in Den Haag. En ook de jongste zoon Luuk (1915-1955) werd hoogleraar.

Dit artikel zal zich verder beperken tot Jan, Niko en Luuk.

Jan Tinbergen

Jan Tinbergen, geboren op 12 april 1903, was een van de belangrijkste economen van de twintigste eeuw en een van de grondleggers van de econometrie. Aanvankelijk zag het daar helemaal niet naar uit. Nadat hij in Den Haag de HBS had afgerond ging Jan in 1921 wis- en natuurkunde studeren in Leiden. Het was destijds zeker voor de natuurkunde een spannende en inspirerende periode. Jan ontmoette aan de universiteit grootheden als Heike Kamerlingh Onnes, Hendrik Lorentz, Paul Ehrenfest en gasthoogleraar Albert Einstein. Na zijn kandidaatsexamen eind 1922 werd hij assistent bij Ehrenfest, die hoogleraar theoretische natuurkunde was. In 1925 studeerde Tinbergen af. Als toegewijd lid van de Sociaal Democratische Arbeiderspartij (SDAP) en de Arbeiders Jeugd Centrale (AJC) leidde hij een sober bestaan en weigerde hij militaire dienst. Zijn plaatsvervangende dienstplicht vervulde hij op de administratie van een Rotterdamse gevangenis en bij het Centraal Bureau voor Statistiek (CBS). Ehrenfest had hem al gestimuleerd om zich te verdiepen in

Jan Tinbergen.
Foto: R.C. Croes, ANEFO,
bron: Wikipedia

de wiskundige economie, en in deze periode bij het CBS kon hij zich daar veel mee bezighouden.

Jan had al eerder beseft dat de natuurkunde op zich niet heel veel kon bijdragen aan het oplossen van de grote economische en maatschappelijke problemen van die tijd, en onder invloed van Ehrenfest begon hij natuurkundige beginselen toe te passen op economische vraagstukken. Na zijn vervangende dienstplicht promoveerde hij in 1929 op een proefschrift getiteld “Minimumproblemen in de natuurkunde en de economie”. Hij werd afdelingshoofd bij het CBS, waar hij tot 1945 zou blijven. In de jaren dertig werd hij ook hoogleraar in de wiskunde en de statistiek aan de Universiteit van Amsterdam en aan de Nederlandse Economische Hogeschool, tegenwoordig de Erasmus Universiteit, in Rotterdam. Door zijn werk bij het CBS had Tinbergen toegang tot enorme hoeveelheden gegevens die hij kon gebruiken om zijn economische modellen mee te ontwikkelen en te toetsen.

In 1945 werd hij de eerste directeur van het Centraal Planbureau (CPB), dat een grote invloed op de Nederlandse politiek en het economisch beleid zou hebben. In latere jaren bleef hij zich als hoogleraar econometrie en als topadviseur van de VN voor de ontwikkelingslanden inzetten voor een rechtvaardigere inkomensverdeling in de wereld. In 1969 werd hem, samen met de Noor Ragnar Frisch, als eersten de prijs voor de economie van de Zweedse Rijksbank toegekend, ook wel de Nobelprijs voor de economie genoemd.

In 1993, een jaar voor Tinbergens overlijden, kwam de voormalige leider van de Sovjet-Unie Michail Gorbatsjov een kopje thee bij hem drinken aan de Haviklaan 31 in de Haagse Vogelwijk. Eind 1991 was de Sovjet-Unie opgehouden te bestaan, en Gorbatsjov wilde alsnog eer bewijzen aan de economie die hem naar eigen zeggen de weg naar de perestrojka had gewezen.

Niko Tinbergen

Nikolaas (Niko) Tinbergen werd op 15 april 1907 geboren. Het gezin woonde destijds aan de Bentinckstraat 146 in het Statenkwartier. Al in zijn jeugd was Niko veel buiten in het veld te vinden, waar hij vooral geïnteresseerd was in vogels. Toen in 1920 de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJN) werd opgericht, was hij een van de eerste leden. Naast zijn liefde voor de natuur was Niko een fervente schaatser en hockeyer. Mede op aanraden van zijn biologieleerleraar op de middelbare school ging hij in 1925 aan de Rijksuniversiteit in Leiden biologie studeren. In 1932 promoveerde hij daar op

een onderzoek naar het gedrag van dieren in hun natuurlijke omgeving.

Na zijn promotie nam hij in 1932-33 met zijn jonge echtgenote Lies deel aan een poolexpeditie naar Groenland, waar hij onder andere het gedrag van sledehonden en sneeuwgorzen bestudeerde. Na hun terugkeer ging hij werken bij het Zoologisch Laboratorium van de Leidse universiteit, waar hij in 1940 werd benoemd tot lector. In de Tweede Wereldoorlog werd hij van 1942 tot 1944 geïnterneerd in Sint-Michielsgestel, omdat hij net als veel collega's een protestbrief had ondertekend tegen de beperking van de academische vrijheid en de behandeling van joodse medewerkers van de universiteit. In 1947 werd hij benoemd tot hoogleraar experimentele zoölogie.

Niko Tinbergen,
bron: Wikipedia

Al twee jaar later verhuisde hij naar Oxford, waar hij van de universiteit een gouden kans kreeg: hij mocht een instituut oprichten voor onderwijs en onderzoek naar diergedrag. Niko kreeg de functie van *lecturer*, en pas in 1966 volgde zijn benoeming tot hoogleraar. Intussen was hij, samen met de Oostenrijkers Konrad Lorenz en Karl von Frisch, een internationale autoriteit geworden op het gebied van de ethologie, ofwel de gedragsbiologie. Gedrieën werd hun in 1973 de Nobelprijs voor Fysiologie of Geneeskunde toegekend. Niko overleed in 1988 in Oxford.

Lukas (Luuk) Tinbergen

Lukas (Luuk) Tinbergen werd op 7 september 1915 geboren in Den Haag. Al heel jong was hij, net als broer Niko, heel erg geïnteresseerd in de natuur, meer in het bijzonder in vogels. En net als Niko werd ook hij lid van de NJN. In de jaren dertig, nog tijdens zijn studie biologie in Leiden waar hij in 1933 aan was begonnen, begon hij over vogels te publiceren. In 1939 studeerde hij af en ging werken bij het Zoologisch Station in Den Helder en het Vogeltrekstation op Texel. Hij was vooral geboeid door de wijze waarop trekvogels ongeacht de omstandigheden de juiste koers weten te vinden. Na de oorlog ging Luuk aan de slag bij het enkele jaren eerder opgerichte Instituut voor Toegepast Biologisch Onderzoek in de Natuur (ITBON), een TNO-instelling. In 1946 promoveerde hij cum laude aan de universiteit van Leiden op onderzoek naar de invloed van roofvogels op enkele zangvogelsoorten. In 1949 volgde zijn aanstelling als lector aan de Rijksuniversiteit Groningen (RUG), waar hij werkte aan ethologisch onderzoek. In 1954 werd hij benoemd als

hoogleraar in de beschrijven-de dierkunde. Kort daarna, enkele dagen voor zijn veertigste verjaardag in 1955, kwam Luuk Tinbergen op tragische wijze door zelfmoord om het leven. Zijn zoon Joost trad in de voetstappen van zijn vader: hij promoveerde aan de Groningse universiteit op onderzoek naar spreeuwen en werd er in 2006 benoemd als hoogleraar.

Luuk Tinbergen, bron:
Heimansenthijssestichting

Marcel Tielemans,
redactie@vriendenvandenhaag.nl

Voor dit artikel is gebruik gemaakt van informatie uit diverse bronnen, waaronder Wikipedia, Delfer, het *Nederlands Dagblad* (14 mei 2021), *Erasmus Magazine* (9 juni 2021), de websites van de Vogelwijk, de Heimans & Thijsse Stichting en De Haagse Tijden.

- advertentie -

Gilde Den Haag
SamenSprak

Interessant en zinvol vrijwilligerswerk!

Gilde SamenSprak zoekt enthousiaste vrijwilligers die een uur per week willen praten met een nieuwkomer die onze taal beter wil leren spreken. Hiervoor is geen speciale opleiding of ervaring vereist. Vakanties zijn goed in te passen. Als u zich aanmeldt, zoeken wij een taalmaatje dat bij u past en bij u in de buurt woont.

Belangstelling? Kijk voor meer informatie op gildedenhaag.nl/samenspraak.php
U vindt daar een aanmeldingsformulier.

U kunt ook bellen naar het bureau van
Gilde Den Haag 070 356 12 81
op ma t/m vr van 10.00 - 13.00 uur.

Gilde Den Haag • Riviervismarkt 2 • 2513 AM Den Haag
T 070 356 12 81 • E info@gildedenhaag.nl
W www.gildedenhaag.nl

De Buurttuin. Foto: Jeffrey Grouwstra

UIT DE WIJKEN

Achter elke portiektrap: een binnentuin

Terwijl wij van een behoorlijke hoogte neerkijken op een van de karakteristieke binnentuinen van de Notenbuurt, praten we met Peter Bos. Ruim dertig jaar geleden verruilde hij Zoetermeer voor Den Haag; hij was medeoprichter van de Haagse Stadspartij en vervolgens acht jaar gemeenteraadslid. Nu werkt hij alweer een tijd bij het Straat Consulaat, waar hij zich inzet voor thuis- en dakloze mensen.

Tot 2014 woonde Peter in De Vloek, de legendarische vrijplaats in de Scheveningse haven. “Een turbulente tijd,” lacht hij. “Er was altijd wat: een restaurant onder mijn woonruimte, concerten, theater en vooral ook: uitzicht op zee.” Na de ontruiming moest hij verhuizen en ging hij samenwonen met zijn vriendin in de Notenbuurt. “Ik vreesde even voor saai,” bekent hij, “maar dat vooroordeel was snel weg. Hier moet je de reuring misschien iets meer zoeken en dát is precies wat deze buurt leuk maakt.” Juist daar begint dit verhaal.

Een buurt die van binnen begint

De Notenbuurt is zo’n wijk die je pas snapt als je erdoorheen wandelt en dan vooral: ertussendoor. De straten – Walnoot, Okkernoot, Kokosnoot – zijn rechttoe rechtaan. Maar achter die gevelwand liggen ruim twintig binnentuinen als groene kamers in een groot huis: volkstuintjes, grasvelden, oude bomen, een schommel die zacht piept. “De binnentuinen zijn de haarvaten,” zegt Peter. “Ze dempen het straatgeluid, houden de hitte tegen, en vooral: ze zorgen dat burens elkaar blijven zien.”

Over de smalle poort in de Kokosnootstraat zegt hij: wie hier-

door loopt, staat ineens in zo’n verborgen hof – gras, modderplassen, spelende kinderen. Aan de rand staat een laag betonnen gebouw – wederopbouw in montagestijl – ooit een kleuterschool, nu een kinderopvang. Volgens Peter stond hier vroeger een houten barak van de Paulusparochie, waar zo’n 450 meisjes samenkwamen voor clubactiviteiten. Onverwacht en juist daarom zo mooi.

Het grote Notenplein is het publieke hart: gras, monumentale bomen (waaronder vier beschermde), een speeltuin. Maar de ziel van de wijk zit in die half verborgen hoven. Buurttuin

Peter Bos. Foto: Jeffrey Grouwstra

het Notentuintje langs de Walnootstraat is zo'n plek waar de dag vanzelf vertraagt; iemand wroet in de aarde, iemand zet koffie, iemand vertelt een verhaal dat begint met "vroeger..."

Van boerenblekers tot makers

In zijn nieuwe boek *Verhalen uit de Notenbuurt* (tekst: Peter Bos, fotografie: Jeffrey Grouwstra, interviews: Gerard van den IJssel) plaatst Peter de wijk op een tijdlijn die veel verder terugloopt dan je denkt.

Als je sloopt, sloop je nooit alleen steen

In de 19e eeuw stonden langs de Oude Haagweg boerenblekerijen: textiel wassen en op gras bleken. Later groeiden die uit tot wasserijen met stoommachines en hoge schoorstenen – namen als Tettero, Giezeman en Van der Beek bepaalden het straatbeeld. Toen de industrie verdween, bleven er lege panden achter; in de jaren 2000 trokken er krakers en makers in. 't Wasmandje had een weggeefwinkel, en in een voormalige kerk aan de Oude Haagweg zit nu Klusplatz: een werkplaats en podium in één. "Die kerk naast de Gamma," zegt bewoner en maker Chris Ros in het boek, "staat voor mij symbool voor vrijheid." De woningblokken zelf dateren vooral uit de jaren dertig: portieketagewoningen in U-Vorm en rechthoekige blokken in de stijl van de Nieuwe Haagse School, met die binnentuinen als groene buffers. "Er is hier een soort vanzelfsprekende harmonie," zegt Peter. "Alles is op mensenmaat."

Houden van stenen is houden van mensen

Wie hier woont, kent de seizoenen van stad en steen. Eens in de zoveel jaar komt de vraag op tafel: renoveren of slopen? Zo'n tien jaar terug stonden woningblokken rond het Notenplein van Staedion op de nominatie om te verdwijnen. Bewoners trokken aan de bel bij Staedion, de gemeente en de Vrienden van Den Haag, en de commotie leidde uiteindelijk tot renovatie. Nu ligt er opnieuw een blok op de tekentafel, ditmaal van Haag Wonen: 141 woningen tussen de Kokosnootstraat, Okkernootstraat, Walnootstraat en de Oude Haagweg. "Dat is het 'katholieke stuk' van de wijk," legt Peter uit. "Vroeger had je hier aparte werelden: katholiek, protestants, socialistisch, elk hun eigen scholen en verenigingen. Samen vormen ze het karakter van de buurt. Als je sloopt, sloop je nooit alleen steen."

De wijk verandert – en blijft

Natuurlijk verandert de Notenbuurt mee met de tijd. Er komen expats bij, koopwoningen worden verbouwd; "de wijk veryuip," zegt Peter nuchter. "Dat hoeft niet erg te zijn als je

de balans bewaakt." De coronatijd liet zien hoe sterk die balans kan zijn: bewoners organiseerden hulp voor elkaar: boodschappen, tuintjes, klusjes. "Een deel van die saamhorigheid is weer wat weggezakt," zegt hij, "maar de potentie is er nog steeds. Je ziet het hier in de hoven gebeuren: iemand begint, de rest haakt aan."

Het boek geeft die veelkleurigheid een gezicht: Erhan en Begüm Gül uit Istanboel die zich helemaal thuis voelen aan het Notenplein; Angela van Dijk uit Brabant, die al jaren in de Walnootstraat woont en zich graag inzet voor het Notentuintje; of de lokale beroemdheid Corrie Grafhorst Mayer, ruim honderd jaar, die al bijna veertig jaar met veel plezier in de Walnootstraat woont. Oude kaarten en foto's wisselen snapshots van straatfeesten af; stoomtrams en wasserijwagens maken plaats voor bakfietsen en kinderwagens. En steeds, ergens op de achtergrond: een hof.

Dat is misschien wel de les van dit boek en van deze buurt: je leert een stad kennen door haar binnenkant. De Notenbuurt ademt dankzij wat je van buiten niet ziet. En wie eenmaal door zo'n poortje is gegaan, hoort het meteen: de wijk fluistert terug.

Kitty Bos,
Michael Toorop,
redactie@vriendenvandenhaag.nl

- advertentie -

STADS
HERSTEL DEN HAAG

GEZOCHT!

FOTO'S/INFORMATIE
OVER ONZE PANDEN
IN DEN HAAG

ZIE ONZE COLLECTIE
OP ONZE WEBSITE:

WWW.STADSHERSTELDENHAAG.NL

Wij zijn momenteel bezig met cultuurhistorische onderzoeken naar onze panden.

Om dit verleden verder tot leven te brengen, zijn we op zoek naar historische foto's en waardevolle informatie over deze panden en de voormalige bewoners.

Bent u in het bezit van zulke kostbare herinneringen en wilt u deze met ons delen?

U zou ons er ontzettend blij mee maken!

U kunt ze eenvoudig mailen naar:
info@stadshersteldenhaag.nl

Uw bijdrage brengt de geschiedenis van onze panden meer tot leven.
Dank u wel!

Nieuwe voorzitter Gilde Den Haag: Pieter Bindt volgt Jan Spoelstra op

De vertrekkende voorzitter, Jan Spoelstra links en zijn opvolger Pieter Bindt rechts. Foto: Eric de Vroome

Per 14 september heeft Gilde Den Haag een nieuwe voorzitter: Pieter Bindt. Hij volgt Jan Spoelstra op, die bijna zestien jaar leiding gaf aan deze bloeiende vrijwilligersorganisatie. Spoelstra laat een levenskrachtige club achter die klaar is voor de toekomst.

Met 38 jaar geschiedenis is Gilde Den Haag niet meer weg te denken uit de stad. Vooral de stadswandelingen zijn een begrip: zo'n veertig intern opgeleide gidsen leiden jaarlijks duizenden inwoners, bezoekers en expats langs bekende én verborgen plekken. Het aanbod groeide van veertien routes in 2009 naar ruim 30 nu, waaronder de nieuwe rondleiding *Buitenkunst in de Binnenstad*. Het Gilde werkt daarbij samen

met onder meer The Hague & Partners, Monumentenzorg, Panorama Mesdag en de Stichting Spinoza.

Daarnaast biedt het Gilde sinds 2018 de cursus *Hagologie – Leer mij Den Haag kennen*. Twee keer per jaar brengen experts op zes zaterdagochtenden de rijke stadsgeschiedenis tot leven. Inmiddels telt Den Haag 360 Hagologen, die als ambassadeurs optreden. Een derde pijler is *Gilde SamenSprak* (sinds 2008), waar taalcoaches wekelijks één-op-één Nederlands spreken met anderstaligen. Zo voelen nieuwkomers zich sneller thuis, met zelfs een speciale Gildewandeling voor statushouders.

Nieuwe voorzitter Pieter Bindt (66) brengt een indrukwekkend profiel mee. Hij diende bij de Koninklijke Marine als commandant van onderzeeboot Hr.Ms. Zeeleeuw, was docent bij de onderzeebootcommandantenopleiding en werd later directeur van de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst. In 2016 nam hij afscheid van de marine en vervulde sindsdien diverse advies- en onderzoeksfuncties, onder meer bij de onderzoeksraad voor veiligheid en bij The Hague Centre for Strategic Studies. Toeval is dat zijn voorganger Spoelstra ook onderzeebootcommandant was en afzwaaide als schout-bij-nacht. Met Bindt aan het roer kan het Gilde vol vertrouwen de toekomst tegemoet zien.

[De redactie,](#)
redactie@vriendenvandenhaag.nl

Loopt daar nou Paul van Vliet?

In 2024 namen de onlangs overleden schrijfster Yvonne Keuls, kleinkunstenaar Karel de Rooij en cabaretier, columnist Sjaak Bral het initiatief om de nagedachtenis van 'Mister Den Haag', Paul van Vliet, te eren met een standbeeld. Ze richtten de Stichting 'Een Beeld voor Paul' op om via crowdfunding de financiën bij elkaar te krijgen. In vrij korte tijd werd het benodigde bedrag bijeen gebracht, mede via een donatie van de Vrienden van Den Haag. De Haagse beeldhouwer Loek Bos, al bekend van onder andere de Indische Tantes, wordt verzocht een schetsmodel te maken dat door Pauls weduwe, Lidewij de Jongh, enthousiast wordt ontvangen. Op 10 september, Pauls geboortedag, werd het beeld onder grote belangstelling onthuld op een van de mooiste plekken van Den Haag, de Maliebrug, schuin tegenover het woonhuis van Paul van Vliet.

[De redactie,](#) redactie@vriendenvandenhaag.nl

Van links naar rechts: Karel de Rooij, Yvonne Keuls, Sjaak Bral, Loek Bos, Lidewij de Jongh. Foto: Martijn Beekman

Foto: Martijn Beekman

Een Vriend stelt zich voor

Finy Sekuur, 1948.

Geboren in Scheveningen.

Opleiding: MULO.

Begonnen als secretaresse, geëindigd als Accountmanager Eurocross Personen-alarmering.

Gescheiden, twee dochters, vier kleinzons.

Woonachtig in Scheveningen.

Finy Sekuur is een van onze leden die reageerde op de oproep onderaan dit artikel. Ruim twee jaar geleden werd zij lid van de Vrienden en als vrijwilliger bij Gilde SamenSprak maakt zij veel reclame voor de Vrienden. Gilde SamenSprak adverteert in dit blad.

Daar wil Finy graag op inhaken om voor de Vrienden dit werk van Gilde SamenSprak onder de aandacht te brengen.

Veel Vrienden zullen het Gilde kennen, een vrijwilligersorganisatie die kennis over Den Haag doorgeeft via activiteiten zoals stadswandelingen en de cursus Hagologie. Maar het Gilde kent ook het taalmaatjesproject SamenSprak. Vrijwilligers brengen hun kennis en levenservaring op een informele manier over op anderstalige stadsgenoten, om de Nederlandse taal en cultuur te oefenen en de stad en onze samenleving beter te leren kennen. Vrijwilligers worden gekoppeld aan anderstaligen en spreken minimaal een uur per week af. Op een plek die beide partijen prettig vinden, zoals thuis, in de bibliotheek, of tijdens een wandeling. Finy koppelt als coördinator de vrijwilliger aan een anderstalige, maar is ook zelf taalcoach van zes taalmaatjes, afkomstig uit Argentinië; Colombia; Engeland; Letland; Litouwen en Pakistan.

Finy: "Als coördinator zoek ik met mijn collega's aan de hand van de aanmelding, vaak van expats die hier langer verblijven, naar de meest geschikte

Foto: Esther Langendam

match qua niveau en belangstelling. Zij maken zelf een afspraak om elkaar elke week te treffen voor gesprekken, samen lezen of andere activiteiten, zoals een museumbezoek. Een taalmaatjescontact duurt een jaar, daarna zijn anderen aan de beurt. De praktijk wijst daarbij uit dat als mensen elkaar leren kennen en waarderen er duurzame contacten ontstaan. Finy: "Wat ik in dit vrijwilligerswerk zo rijk vind om te ervaren, is de win-winsituatie voor beiden: je leert over elkaars cultuur, maar ook meer over de Nederlandse taal."

Voel je je Hagenaar?

"Mijn ouders kwamen uit Groningen en Friesland. Mijn vader werkte in de Scheveningse strafgevangenis en zodoende ben ik in Scheveningen geboren. Eigenlijk voel ik me een wereldburger; ik heb op veel plaatsen gewoond. Ik was getrouwd met een Engelsman, en woonde er tien jaar, ook vijf jaar in Australië. Mijn dochters wonen in Engeland."

"Maar ik hou van Den Haag en doe behalve voor SamenSprak ook vrijwilligerswerk voor de VoorleesExpress (het verbeteren van de taalontwikkeling van

jonge kinderen) en de stichting KUBES (toegankelijkheid van kunst en cultuur voor blinden en slechtzienden)."

Heb je een favoriete plek in Den Haag?

"Ik hou erg van de natuur en vind wandelen heerlijk. In Engeland heb ik veel gewandeld, ook de wandeling die in het bekende boek *Het Zoutpad* wordt beschreven. Toen ik het las, was ik weer helemaal terug in Zuidwest-Engeland. In Den Haag vind ik het fijn om in de duinen en het vele groen te wandelen."

Wat vind jij typisch voor Den Haag?

"De vele beelden in de openbare ruimte. De hoeveelheid en diversiteit van kunst in de stad is overweldigend."

Wat wil je verder nog kwijt?

"Nederlands leren is niet makkelijk. Dat ligt vooral aan de complexe grammatica, onregelmatige werkwoorden, lastige uitspraak van klanken zoals 'ui' en 'g', de wisselende woordvolgorde, het onderscheid tussen 'de' en 'het', en het gebruik van samengestelde woorden. Buitenlanders die Nederlands willen leren help ik graag om met beheersing van onze taal beter hun weg te vinden in de samenleving. Taal is de sleutel."

"Vrijwilliger zijn bij SamenSprak (website: www.gildedenhaag.nl) is zulk een zinvol, interessant en leuk werk! Zoveel taalmaatjes als ik hoeft je natuurlijk niet te hebben. Maar graag nodig ik de Vrienden uit om als vrijwilliger mee te doen!"

Jan Bron Dik, interviewer

Wilt u ook een keer geïnterviewd worden voor deze rubriek? Neem dan contact met ons op via redactie@vriendenvandenhaag.nl

Den Haag als openluchtmuseum

WIE TREKT ER AAN DE TOUWTJES VAN DE BUITENKUNST?

Buitenkunst zie je pas goed als je er bewust naar zoekt. Dat deden we in ons vorige artikel toen we een ommetje door het Statenkwartier maakten. Voor die aanpak vonden we inspiratie in een boek van schrijver en filosoof Pieter Hoexum: 'Kleine filosofie van het ommetje'. We maken nu weer een rondgang, dit keer langs de burelen van de beleidsmakers en adviseurs. Wie beslist in Den Haag over de buitenkunst?

Uit die gesprekken doemt een wonderlijk beeld op: in de gemeentelijke nota's komt buitenkunst, oftewel 'Kunst in de Openbare Ruimte' (KOR) mondigesmaat voor en de besluitvorming erover was tot nu toe, in beleidsjargon, 'organisch'. Albert Koolma, adviseur buitenruimte van de gemeente en lid van de gemeentelijke adviescommissie openbare ruimte (ACOR), waar ook alle buitenkunst de revue passeert, maakte ons attent op die 'organische werkwijze', die niet strak geregeld is maar ruimte laat voor maatwerk bij de inpassing van kunstwerken in de stad, vaak in samenwerking met het gemeentelijk ingenieursbureau en Stroom Den Haag.

Onze eigen speurtocht door gemeentelijke nota's geeft ons de indruk dat buitenkunst tot voor kort nogal stiefmoederlijk behandeld is. Zowel in de Cultuurvisie Den Haag 2033, de Omgevingsvisie Den Haag 2050, de nota Ruimte voor Lopen in de stad (2025) als in het Handboek Openbare Ruimte is er beperkt aandacht aan besteed. In de Cultuurvisie 2033 lezen we wel mondigesmaat over *street art* en komen we deze korte, maar wel goede passage tegen: 'De nabijheid van kunst in de openbare ruimte zorgt ervoor dat inwoners op een laagdrempelige manier in aanraking komen met kunst. Daarbij is

kunst in de buitenruimte van invloed op de sfeer en levendigheid in de wijken. Kleuren, beelden, vormen en het gebruik van verschillende formaten: het kan allemaal worden aangewend om, via kunst, verhalen te vertellen die aansluiten bij de belevingswereld van de bewoners. Door inwoners bij kunstprojecten in de buitenruimte te betrekken en zo gezamenlijk de eigen wijk 'mooier' te maken, stimuleren we tegelijkertijd een gevoel van 'stadstrots'. En in de Omgevingsvisie 2050 wordt weliswaar veel gesproken over de openbare ruimte, maar bevat slechts een korte passage over 'het rijke erfgoed en de vele kunstwerken, monumenten en gedenktekens die de geschiedenis van Den Haag als regeringsstad duidelijk voelbaar maken.'

Bij Stroom Den Haag - waar we praten met artistiek directeur Alexandra Landré en beleidsmedewerker 'buitenkunst' Vincent de Boer - hebben ze daar van nature oog voor. Stroom maakt zich al vijfendertig jaar sterk voor de Haagse kunst, waaronder kunstprojecten in de buitenruimte. Een voorbeeld is de Beeldengalerij: de collectie beelden op sokkels in de binnenstad, bedacht door kunstenaar Peter Struycken. Stroom begeleidt ook de totstandkoming van kunstwerken bij en in Haagse scholen en helpt bij de keuze van de kunstenaars. Stroom voert gemeentelijk beleid uit: een percentageregeling voor scholen waarbij 0,64% van de bouwsom of het renovatiebudget wordt besteed aan kunst buiten of in de school. Daarnaast bekleedt Stroom de functie van 'adviseur buitenkunst' voor de gemeente. Het was betrokken bij de totstandkoming van het transatlantische slavernijmonument op het Lange Voorhout, en zoekt een oplossing als

Tobie Paterson-Resetting 2013. Foto: Frank Hendriks

Milou van Ham-een van de 40 keermuren met tekst NUANCE- Ypenburg. Foto: Frank Hendriks

er beelden verplaatst moeten worden ten gevolge van herinrichting; een voorbeeld is de 'verschuiving' van 'ode aan de fiets' op de hoek Elandstraat/Vondelstraat. Aan de rand van het Zuiderpark heeft Stroom ervoor gezorgd dat 'nagelvaste kunst', gered na sloop van panden aan de Genemuidenstraat/Loevesteinlaan, door Toby Paterson is samengevoegd tot een nieuw kunstwerk (Resetting, 2013, zie foto). In dit werk is de specie zichtbaar van de oorspronkelijke muren van de huizen die ooit met het puin van het bombardement van het Bezuidenhout zijn gebouwd, terwijl even verderop datzelfde puin onder een groene parkheuvel verscholen ligt. Ook symbolisch een prachtplek. We horen dit verhaal van Piet Vernimmen terwijl we met hem het beeld bekijken. Hij is Vriend van Den Haag en kenner van de kunst in Den Haag Zuidwest. Hij wijst op de website www.bkdh.nl (Buitenkunst Den Haag), opgezet door Stroom en de gemeente. De website, zo zegt hij, toont de buitenkunst die los van de gebouwen staat. Gevelkunst en *street art* zijn daarin nog niet meegenomen.

Vlak vóór ons gesprek met Stroom ontdekken we tot onze verrassing dat er in juli 2025 een 'Uitvoeringsnota Kunst in de openbare Ruimte' door het college van B&W is vastgesteld. Stroom is blij met die nota, waar het ook zelf input voor heeft geleverd.

En zo komen we terecht bij hoofdrolspeler Saskia Bruines, wethouder Cultuur van Den Haag, en Daphne van Iperen, beleidsadviseur cultuur bij afdeling OCW. In de werkruimte van Bruines leggen we uit waarom we over buitenkunst schrijven: mensen bewust maken, de kennis erover vergroten en zo de betrokkenheid bij Den Haag stimuleren. Bruines vertelt dat, hoewel de Cultuurvisie 2033 niet diep ingaat op de kunst in de openbare ruimte, er wel degelijk over gesproken is tijdens de voorbereiding van die nota. Daaruit bleek dat er behoefte aan meer duidelijkheid was. Bureau QKunst uit Utrecht mocht aan de slag, resulterend in de Haagse 'Uitvoeringsnota Kunst in de Openbare Ruimte'. Het is een goede nota, waarin wordt gezegd dat 'de basis op orde' moet worden gebracht, dat wil zeggen dat de hele buitenkunstvoorraad in kaart dient te worden gebracht en de waarde, het eigendom en het beheer, ofwel onderhoud duidelijk moeten

worden vastgesteld. Naar schatting staan er 600 beelden in de buitenruimte, waarvan er 350 in gemeentebesit zijn, waaronder 80 gedenktekens.

Wij kunstjongens zijn eerder geneigd een 0 achter het getal 600 te zetten, want alle nagelvaste kunst, *street art*, spontane kunstuitingen op straat, kunst aan privégebouwen, en veel rijkskunst ontbreken vooralsnog in de tellingen. Bovendien zijn er ook officiële buitenkunstwerken die nog niet geregistreerd zijn, zoals de veertig keermuren met poëtische teksten van Milou van Ham langs het oude traject van de landingsbaan van vliegveld Ypenburg (zie foto). Ook is er veel straatmeubilair van monumentale waarde, zoals beschreven in het boek 'Op straat gezet' (Botine Koopmans, 1997).

Bruines en Van Iperen vertellen dat alle buitenkunst momenteel wordt vastgelegd in het collectiebeheersysteem Atlantis Lite - de kunst van www.bkdh.nl is er inmiddels al in opgenomen - maar het zal nog wel even duren voordat alles erin zit. Veel kan, zo denken wij, alleen door buiten rond te lopen ontdekt worden. Maar wie gaat dat doen? We komen te spreken over de noodzaak om de Haagse burgers bewust te maken van het schitterende buitenmuseum dat Den Haag eigenlijk is, en hen te betrekken bij het opsporen van nog niet geregistreerde kunstwerken en het doorgeven aan gemeente of Stroom van beschadigingen of gebrekkig onderhoud. Eén belangrijk hulpmiddel daarvoor is inmiddels geactiveerd: via meldpuntbuitenkunst@denhaag.nl kunnen burgers meldingen doen over alle aspecten van de buitenkunst, waaronder plannen voor nieuwe kunstwerken.

We spreken ook nog met Leonie Gerritsen, raadslid van de Partij voor de Dieren, de partij die 6 miljoen meer voor cultuur eiste toen zij toetrad tot het huidige college van B&W, en dat ook kreeg. Zij was het ook die met een motie over *street art* kwam, zodat deze kunstvorm sinds vorig jaar opgenomen is in het gemeentelijk kunstbeleid en kunstenbudget. De gemeentelijke afdeling OCW is er nu verantwoordelijk voor. Zij adviseert een app te ontwikkelen om de buitenkunst te ontsluiten voor de Hagenaar en de bezoekers van onze stad. Ze is geen voorstander van QR-codes bij de kunstwerken want criminelen kunnen er een onzichtbare laag overheen zetten waarmee je telefoon gehackt kan worden.

De Haagse Kunstjongens,
Frank Hendriks,
excursies@vriendenvandenhaag.nl
Gerard van der Bijl,
Vriend van Den Haag

Website Buitenkunst Den Haag: www.bkdh.nl
Meldpunt Buitenkunst:
meldpuntbuitenkunst@denhaag.nl

Mengelmoestuin Den Haag Zuidwest (pressart.nl)

GROENE BURGERINITIATIEVEN IN DEN HAAG

Van buurttuin, voedselbos tot wijngaard

Groeninitiatieven door bewoners leveren een belangrijke bijdrage aan een groen Den Haag. Veel buurtinitiatieven betreffen de aanleg van buurttuinen en kleine voedselbossen. Het zijn niet altijd de meest opvallende projecten maar voor buurtbewoners zeer waardevol. Het gaat meestal om kleine plekken door bewoners gecreëerd, waar men elkaar kan ontmoeten en die de straat of wijk aantrekkelijk maken en de leefbaarheid bevorderen. De initiatiefnemers zorgen zelf voor het onderhoud. In dit artikel een inkijkje in de wijken Zuidwest Den Haag en Laak.

Groene Matties

Den Haag Zuidwest is het grootste stadsvernieuwingsgebied van Nederland. De ingrepen betekenen een flinke portie verdichtingsbouw, waarbij elk stukje groen gekoesterd moet worden. Bewoners hebben daar al een voorschot op genomen en zijn onder de vleugels van de Groene Matties verschillende initiatieven gestart. Het doel is een sociaal voedsellandschap, waar samengewerkt en samen geoogst wordt, en een definitieve plek voor de stadslandbouw, met producten voor de lokale markt of winkel, en ter bevordering van de werkgelegenheid.

MengelMoestuin

Onder de naam MengelMoestuin heeft een groep vrouwen uit de wijk Bouwlust de binnentuinen tussen de flats in de Dreven omgetoverd tot een buurttuin. Jong en oud komen hier samen om te tuinieren. De vrouwen wilden beter gebruik maken van deze binnentuinen, wilden zelf groente verbouwen en hun kinderen en kleinkinderen de herkomst van groente en fruit laten zien. In de Dreven tuinieren inmiddels vijftientig bewoners uit de omliggende flats in een eigen moestuintje. De tuin is een uniek stukje Den Haag

waar openbaar groen, ecologie en buurtparticipatie elkaar vinden.

Het Boerendorp

Het Boerendorp is een ecologische moestuin in het Zuiderpark. In een groene en rustige omgeving telen buurtbewoners onder begeleiding van een professionele stadsboerin biologische groenten. De opbrengst gaat onder meer naar de Sociale Supermarkt aan de Vrederustlaan waar cliënten van de Voedselbank Haaglanden zelf hun boodschappen kunnen uitkiezen. Rond de 75 gezinnen profiteren van verse groenten uit de moestuin en leren er over duurzame groenteteelt. Op de groenstrook aan de Sara Burgerhartweg, die vooral gebruikt werd als dumpplek voor afval, hebben vrijwilligers, buurtbewoners en basisschoolleerlingen eind 2023 fruitbomen en bloembollen geplant. Alles onder auspiciën van de Groene Matties. Met hulp van groenbeheer van de gemeente vonden vierentwintig bomen hier een nieuwe plek, waaronder twee mispelbomen en twee walnootbomen. Er hangen bordjes bij alle bomen zodat iedereen kan zien om wat voor soort het gaat. Met dit initiatief heeft de strook het aanzien van een voedselbos gekregen.

Haagse Stadswijngaard

Net over het spoor tussen Moerwijk en stadsdeel Laak, ligt de Haagse Stadswijngaard. Initiatiefnemer is Tycho Vermeulen die ooit op zijn balkonnetje in het Zeeheldenkwartier experimenteerde met wijnranken. Nu verbouwt een coöperatie, samen met vrijwilligers, een paar honderd wijnstokken op het stukje grond naast de spoorbaan. De jaarlijkse opbrengst is tussen de vier en zesduizend flessen wijn. De wijngaard werd opgezet als bewijs dat stadslandbouw in Den Haag mogelijk is. Het project werd in 2013 financieel

ondersteund door een crowdfund, sponsoring door bedrijven en een lening van Fonds 1818. In 2014 gingen de eerste planten de grond in. In 2016 werd het eerste glas geheven. Jaarlijks worden er open dagen en evenementen georganiseerd, waarbij nadrukkelijk buurtbewoners betrokken worden.

Stadslandbouw

Stadslandbouw heeft de laatste jaren veel aan populariteit gewonnen. Het zijn kleinschalige initiatieven in verschillende vormen, zoals buurttuinen, voedselbossen en restauranttuinen. Door de verstedelijking zijn stad en platteland de afgelopen decennia veelal uit elkaar gegroeid waardoor een groot deel van de bevolking minder weet heeft van de herkomst van ons voedsel. Daarnaast heeft stadslandbouw een positieve invloed op vier belangrijke maatschappelijke pijlers: sociale, ecologische, economische en ruimtelijke ontwikkeling. Het bewustzijn over hoe voedsel wordt geproduceerd neemt toe, mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt kunnen worden betrokken, braakliggende of onbenutte

terreinen worden benut en er ontstaat een nieuwe kijk op stads- en gebiedsontwikkeling.

Waardering voor groene buurtinitiatieven

Groeninitiatieven in Den Haag worden door de gemeente beloond met een Gulden Klinker. De prijs bestaat uit een vergulde straatsteen en een waardebon die besteed moet worden aan het initiatief of een schone en veilige omgeving. Een andere prijs is de Haagse Openbare ruimte Prijs – HOP, een initiatief van Platform STAD. De HOP wordt sinds 2020 uitgereikt aan vernieuwende buurtinitiatieven voor verbetering van de openbare ruimte. De gedachte is dat een prettige en goed functionerende openbare ruimte essentieel is voor de kwaliteit van leven. De stad groeit en steeds meer mensen moeten dezelfde plekken met elkaar delen. Onder de genomineerden en prijswinnaars zijn ook veel groeninitiatieven.

Inge Camfferman,
sv@vriendenvandenhaag.nl

Albert Vogel, voordrachtskunstenaar en mecenas

Eind vorig jaar verscheen bij Uitgeverij Lias de biografie *Albert Vogel, voordrachtskunstenaar en mecenas* van Caroline de Westenholz. Albert Vogel heeft in 1973, als voorzitter van de Haagse Kunstkring, de oprichting van onze vereniging bij de gemeente aangekondigd met een aanbevelingsbrief, waaruit het onderstaande citaat afkomstig is:

“Wij menen dat ook uw gemeentebestuur meer gebaat is met een belangstellende groep burgers die mee wil denken en werken aan de problemen van de stad, dan met een zwijgende meerderheid welke door gebrek aan actie onverschilligheid suggereert en het gemeentebestuur alleen laat werken.”

Albert Vogel genoot internationale faam als voordrachtskunstenaar. Hij maakte verschillende tournees, onder meer naar Indonesië, naar dertien Afrikaanse landen en naar de Caribische eilanden. De schrijver Louis Couperus heeft altijd een belangrijke plaats gehad in zijn repertoire. Door zijn huwelijk met Liesje van Hasselt werd haar dochter uit een eerder huwelijk, Caroline de Westenholz, zijn stiefdochter. Evenals haar stiefvader is ook Caroline Vriend van Den Haag. Zij studeerde kunstgeschiedenis in Leiden en promoveerde aan de Universiteit van Amsterdam op een proefschrift over haar stiefgrootvader, de voordrachtskunstenaar Albert Vogel sr. Met haar stiefvader deelt Caroline de liefde voor Couperus. In 1996 nam zij het initiatief voor de oprichting van het Louis Couperus Museum aan de Javastraat. In 2024 moest het

museum de deuren sluiten, nadat de gemeente vanaf 2009 alle financiële steun had ingetrokken.

Nu is er haar boek, met op de omslag een schilderij van Dick Stapel met de beeltenis van Albert Vogel jr. Op de achterflap staat een toelichting op het boek: “Een combinatie van biografie, theater- en kunstgeschiedenis, en persoonlijke herinneringen. Het is een uniek verhaal over het leven van een ongewoon mens.”

De redactie,
redactie@vriendenvandenhaag.nl

Albert Vogel,
portret geschilderd
door Dick Stapel

De Pastoor van Arskerk:

EEN ARCHITECTONISCH MEESTERWERK IN LOOSDUINEN

De Pastoor van Arskerk is een moderne rooms-katholieke kerk in het Haagse stadsdeel Loosduinen, gelegen aan het begin van de Aaltje Noordewierstraat, op de hoek met de Laan van Meerdervoort.

De kerk bevindt zich in een plantsoen in de wijk Waldeck en is gewijd aan Johannes Maria Vianney, de Franse heilige en pastoor van Ars bij Lyon. Het gebouw wordt gekenmerkt door invloeden van het structuralisme en het brutalisme en heeft met zijn vernieuwende plattegrond en ruimtelijke indeling een blijvende invloed gehad op de Nederlandse kerkarchitectuur in de tweede helft van de twintigste eeuw.

Ontwerp en Bouw

De Nederlandse architect Aldo van Eyck kreeg in opdracht van priester J.H. van Vliet de taak om een kerk te ontwerpen met een capaciteit van 400 reguliere bezoekers, uit te breiden met 200 extra bezoekers in de zomermaanden. Zijn eerste ontwerp uit 1963 werd afgekeurd vanwege te hoge kosten. Het tweede ontwerp, goedgekeurd in 1966, werd gerealiseerd tussen 1968 en 1969. Van Eyck liet zich inspireren door de levendige Zuid-Europese kerkarchitectuur en de bedrijvigheid rondom deze gebouwen.

De kerk bestaat uit een laag, rechthoekig hoofdgebouw met een verhoogde dwarsruimte die doet denken aan een gotisch schip. Van Eyck, zelf niet gelovig, koos monnik en architect Dom Hans van der Laan als projectmentor vanwege diens

ervaring in de katholieke kerkbouw. De bouw startte in 1968 en de kerk werd op 20 december 1969 ingewijd door monseigneur M.A. Jansen, de eerste bisschop van Rotterdam.

Architectonische Kenmerken

Vrijwilliger van het eerste uur en voormalig lid van het kerkbestuur José ten Berge leidt ons rond door het torenloze gebouw dat is opgetrokken uit grijze betonblokken. Ze wijst ons op de sobere vormgeving die verrijkt wordt door het gebruik van cirkelvormige elementen, een kenmerkend motief in het werk van Van Eyck. Zowel de kapellen bij de in- en uitgang als de bovenlichten zijn cirkelvormig, wat zorgt voor een speels lichtspel binnen de ruimte. De variatie in ruimte, hoogteverschil en lichtval maakt het interieur bijzonder. Opvallend zijn de ontbrekende ramen. Aan drie kanten van het pand zijn geen ramen te vinden, al het licht komt van boven zagezegd. De kerk heeft een opvallende 'via sacra', een heilige weg die bezoekers langs verschillende devotiekapellen leidt. De kerk zelf ligt lager dan het straatniveau, maar binnen loopt de vloer weer trapsgewijs op, wat een dynamische ruimtelijke beleving creëert.

Het licht wordt gefilterd door betonnen cilinders met een diameter van 3,5 meter en een hoogte van 2,5 meter. Deze cilinders, samen met vier kleinere lichtkoepels in de verhoogde middenzone, verspreiden het daglicht gelijkmatig door de kerk. De middenzone wordt gekenmerkt door oprijzende betonstenen portalen die zware betonnen dwarsbalken ondersteunen, wat de structuur een monumentale uitstraling geeft. In 1988 bracht Aldo van Eyck, op uitnodiging van de toenmalige pastoor, een bezoek aan de kerk. José ten Berge was daarbij en herinnert zich hoe dit bezoek haar liefde voor het gebouw deed ontbranden. Van Eyck verbleef er vijf uur en samen met de pastoor liepen ze tweemaal uitgebreid rond. Het was duidelijk dat hij genoot van de ruimte. Tegen de pastoor zei hij: "U begrijpt deze kerk," wat neerkwam op: "U begrijpt mij." Een vriendschap was geboren. Van Eyck keerde later terug en woonde zelfs een liturgie bij.

Tijdens hun wandeling door de kerk gaf Van Eyck haar twee opmerkelijke adviezen: "Loop in 'de Straat' (het hoge gedeelte van de kerk) vijf keer, acht keer in alle rust op en neer en laat de stilte en het licht op je inwerken." En: "Het gebouw speelt in op je zintuigen als je je daarvoor openstelt." Het voelde als een les van een leermeester.

Historische en Culturele Betekenis

De Pastoor van Arskerk is een uniek voorbeeld van het structuralisme in Nederland en een belangrijk werk binnen het

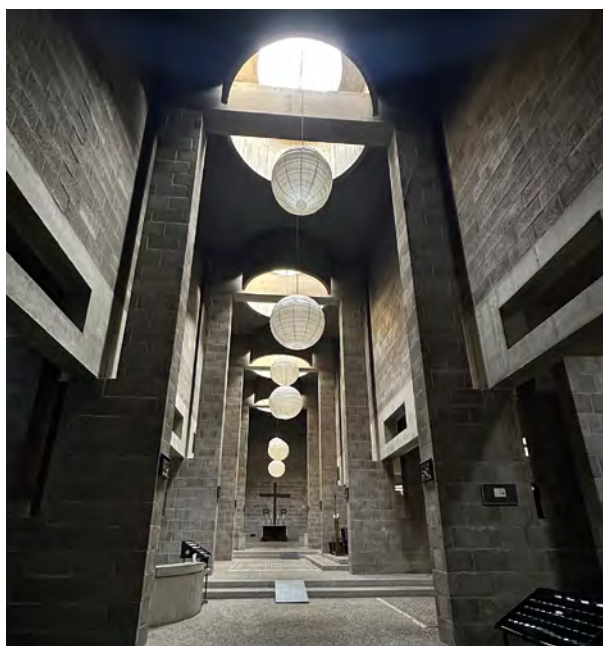

Foto: Michael Toorop

oeuvre van Aldo van Eyck. Zijn ontwerp combineert elementen uit verschillende architectonische stijlen: de sobere buitenkant met een rijk interieur verwijst naar vroegchristelijke kerken, terwijl de verhoogde middenzone met oprijzende kolommen doet denken aan gotische kathedralen. De lage, horizontale kerkruimte roept de sfeer van een crypte op. In 2004 kreeg de kerk de status van gemeentelijk monument. Er wordt terecht bepleit dat het gebouw ook de status van rijksmonument verdient, omdat het typologisch uniek is voor Nederland. Sinds 2012 maakt de Pastoor van Arskerk deel uit van de Parochie de Vier Evangelisten, samen met drie andere Haagse kerken.

Opvallend is de internationale belangstelling voor het gebouw. Regelmatig komen architectuurstudenten uit binnen- en buitenland de kerk bezichtigen. Vooral bezoekers uit Japan en China blijken zich aangetrokken te voelen tot de serene en ingetogen vormgeving, die doet denken aan bepaalde aspecten van de architectuur in hun thuislanden.

De zorg voor het gebouw blijft voortbestaan: de dochter van Aldo van Eyck, Tess van Eyck, houdt nog altijd een oogje in het zeil en ziet erop toe dat er geen verkeerde ingrepen

Foto: Michael Toorop

worden gedaan. Zo blijft de Pastoor van Arskerk een bijzonder voorbeeld van moderne kerkarchitectuur, waarin de innovatieve benadering van Aldo van Eyck en de rijke katholieke traditie op een unieke manier samenkomen.

Michael Toorop,
redactie@vriendenvandenhaag.nl

Door nazi's gestolen schilderij gaat terug naar de Vrijmetselaars

Fruitstillevens, Johannes Bosschaert, ca. 1625. Foto: RCE

Een enigszins onderbelicht aspect van de politiek van Adolf Hitler en de zijnen is de vervolging van Vrijmetselaars en hun organisaties. Deze werden beschouwd als “volksvijandig” en als onderdeel van een Joods complot.

Kort nadat Hitler aan de macht was gekomen werd in Duitsland de Vrijmetselarij verboden. Al vanaf mei 1940 werden hier in Nederland bezittingen van de Orde van Vrijmetselaren en van plaatselijk loges gestolen en afgevoerd naar Duitsland of Oostenrijk, of verkocht. In september 1940 werd ook hier de Vrijmetselarij verboden.

De Orde van Vrijmetselaren onder het Grootosten der Nederlanden had destijds een logegebouw aan de Flu-

welen Burgwal. Onder de bezittingen bevond zich het schilderij ‘Fruitstillevens’ door de zeventiende-eeuwse schilder Johannes Bosschaert (Middelburg, ongeveer 1610 - Dordrecht, 1628 of 1629). Dit schilderij maakt momenteel deel uit van de Nederlandse Kunstbezit-collectie (NK-collectie), een verzameling geroofde kunstvoorwerpen die na de Tweede Wereldoorlog naar Nederland is teruggebracht. Sinds 2001 adviseert de Adviescommissie Restitutieverzoeken Cultuurogoederen en Tweede Wereldoorlog over nazi-roofkunst in Nederland. Eind september heeft de Restitutiecommissie de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap geadviseerd om het schilderij van Bosschaert te restitueren aan de Orde van Vrijmetselaren onder het Grootosten der Nederlanden. Dat het schilderij voor de bezetting in het bezit was van de Orde is zichtbaar op een groepsfoto van het hoofdbestuur uit 1938. Aanvullend fotomateriaal ondersteunt de conclusie dat de opname is gemaakt in het logegebouw aan de Fluwelen Burgwal. De minister heeft het advies van de commissie overgenomen. Dus wellicht zal het schilderij binnenkort te bewonderen zijn in het huidige logegebouw aan de Javastraat, waarin ook het Vrijmetselarij Museum is gevestigd.

De redactie,
redactie@vriendenvandenhaag.nl

Duindigt opnieuw in planologische mist

Dependance Europol. Foto: Robbert Coops

Onlangs bleek dat het Rijksvastgoedbedrijf op de renbaan Duindigt vijf kantoorgebouwen voor internationale (lees: Europese) organisaties wil neerzetten.

Het gemeentebestuur van Wassenaar voelde zich door deze plannen verrast omdat de toekomst van dit gebied opnieuw knap onzeker is geworden. De gemeenteraad was verdeeld: “Blijft Duindigt een hippisch centrum, kan en mag de nieuwe eigenaar – Villa Betty - daar na tien jaar nog meer villa’s en appartementen gaan bouwen dan wordt voorgesteld of wordt het gebied een compound voor organisaties als Europol of Eurojust?” De bestuurlijke chaos leidde ertoe dat de gemeente inmiddels een voorkeursrecht heeft vastgesteld om nog enige zeggenschap over de toekomst van dit groene, recreatieve gebied te hebben. De Vrienden van Wassenaar – net zoals die van Den Haag - geven aan de huidige situatie onduidelijk en zorgelijk te vinden.

De argwaan over de plannen is terecht en begrijpelijk; Duindigt vormt immers met enkele natuur- en sportgebieden een recreatieve en groene zone. Niet voor niets was de komst van de Amerikaanse Ambassade op de voormalige windhondenbaan in 2018 sterk omstreden. De nu aangekondigde en voorgestelde hoogbouw van vijf verdiepingen en de (mogelijke) komst van ruim duizend medewerkers met hun parkeerplaatsen (openbaar vervoer is daar niet aanwezig en eigenlijk ook niet mogelijk) zullen het gebied fors aantasten ondanks de belofte dat het gebied een schakel wil worden in de Wassenaarse landgoederenzone.

Internationale Zone

Uit het ingediende planvoorstel van het Rijksvastgoedbedrijf blijkt in ieder geval dat de beoogde internationale organisaties Eurojust en Europol zijn; beide houden zich bezig met

criminaliteitsbestrijding en zijn nu nog gevestigd in de Internationale Zone. Een mogelijk vertrek van daaruit zou niet alleen pijnlijk zijn voor de reputatie van Den Haag als internationale stad van vrede en recht maar betekent ook fors kapitaal- en politiek gezichtsverlies.

De Internationale Zone die tracht allerlei internationale (en vooral Europese) organisaties te accommoderen – denk aan ambassades, OPCW, Vredespaleis, Eurojust en Europol – is een planologisch concept dat qua filosofie wellicht interessant is, maar in de uitwerking botst met bestaande belangen. Wijken als het Statenkwartier, Zorgvliet en Archipel – waar de Internationale Zone zich heeft gevestigd - hebben een eigen karakter: kleinschalig, multifunctioneel en gevarieerd. Grootschalige kantoorbouw met veiligheidsvoorzieningen en -zones passen daar niet of nauwelijks in, zo bleek al bij de zeer omstreden komst van Europol aan de Eisenhowerlaan en Eurojust aan de Johan de Wittlaan. De nieuwbouw van Europol kwam tot stand nadat de bewonersorganisatie Statenkwartier en deskundigen hadden voorgerekend dat het gebouw te groot en te grof was voor de oude Statenhalllocatie. De nieuwbouw van Eurojust was direct omstreden omdat het een grootschalig kantoor betekende in een villawijk. Door het Wijkoverleg Zorgvliet en andere organisaties werden juridische processen gevoerd. Het door architect Francine Houben ontworpen en in 2017 opgeleverde gebouw detoneert door zijn schaal en hoogte sterk in het kleinschalige beschermd stadsgebied.

Lange versus korte termijn

Dat beide organisaties nu al uit hun nieuwbouwjasjes scheuren geeft aan dat de vooruitziende blik van het Rijksvastgoedbedrijf – die als opdrachtgever fungeerde – niet sterk

Eurojust. Foto: Robbert Coops

ontwikkeld is. De ruimtenood bij Europol is al zo groot dat al bijna twee jaar (!) is gewerkt aan de aanpassing van een voormalig kantoorpand aan de Jan Willem Frisolaan, dat gaat dienen als dépendance. Het nu nog leegstaande kantoorpand op de hoek van de Scheveningseweg en de Johan de Wittlaan is onlangs aangekocht om daar tijdelijk huisvesting te bieden aan medewerkers van Europol.

Maar het geeft ook aan dat het Haagse gemeentebestuur niet in staat is geweest om de Internationale Zone een stevige planologische en bestuurlijke basis te geven. Plannen en voorstellen van de rijksoverheid en "Europa" werden braaf gehonoreerd zonder dat sprake is geweest van enig beleid, laat staan visie op de ontwikkeling van dit zo belangrijke gebied. Verantwoordelijk wethouder Van Asten liet onlangs opgetogen weten dat er nog meer internationale organisaties

naar Den Haag zouden willen komen. Maar hoe en waar deze gehuisvest worden is de actuele vraag. Het is in dat verband veelzeggend dat de plannen om op de huidige politiebureau-locatie aan de Burgemeester Patijnlaan een internationale organisatie te vestigen zijn ingetrokken. Wanneer meer internationale organisaties met meer personeel en dus met meer kantoorruimte zich in Den Haag willen vestigen zou dat voor de gemeente, maar zeker ook voor de rijksoverheid aanleiding moeten zijn voor het ontwikkelen van een duurzaam, flexibel en in de omgeving passend vastgoed- en ruimtelijk beleid (in plaats van tijdelijke voorzieningen te faciliteren).

Robbert Coops,

info@vriendenvandenhaag.nl

Peter Drijver, architect en Vriend van Den Haag

Poort tussen stad en duin

Eind november presenteerden de buurtvereniging Wassenaar-Duyndigt in samenwerking met Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland een nieuw scenario voor de ren- en drafbaan Duindigt. Dit plan leunt op vier onderdelen: Duindigt als compact en vernieuwd hippisch centrum, groen- en natuurontwikkeling, kleinschalige recreatie en primair bereikbaar voor fietsers en wandelaars. In een drukbezochte bijeenkomst van de Vrienden van Wassenaar ontstond een geanimeerde discussie die zich vooral toespitste op de financiële en politieke haalbaarheid van de geschetste en gewenste toekomst van dit gebied van 25 hectare, ingeklemd tussen Meijendel, Clingendael en de Wassenare landgoederen.

BIJZONDERE STRAATNAMEN

Haagsche Bluf

Hagenaars wordt nogal eens een zekere air toegerekend. Het toetje Haagse Bluf van stijf opgeklopt eiwit met suiker en bessensap is daar een voorbeeld van: het lijkt heel wat, maar in feite is het grotendeels lucht.

Dat geldt niet voor 'Haagsche Bluf' dat begin 2000 werd gebouwd, midden in het historische winkelgebied, achter de Venestraat en Vlamingstraat. Hier stonden de verpauperde Pasadena-winkelpassage en het afgebrande City theater. Het initiatief was van Geste Vastgoed die hier iets bijzonders wilde maken. En bijzonder is het!

Haagsche Bluf is een L-vormig pleintje met vier ingangen en een collage van gekopieerde historische geveltjes. Zo staat er de gevel van het Pagehuis van 1618 aan het Lange Voorhout en van een art-nouveau-pand aan de Denneweg uit 1898, alsook een Venetiaanse toren, omringd door gevels uit Delft. De historische gevels steken iets naar voren waardoor je kunt zien dat ze niet echt zijn. Ze vormen wel een mooi voorbeeld van decorarchitectuur. Sommige replica's bevatten zelfs elementen die in de originele gevels al verdwenen zijn. De fonteintjes zijn 18^e-eeuws en komen uit Frankrijk. Hoewel

Foto: Esther Langendam

midden in de stad, ademt Haagsche Bluf een ongekende rust uit. In 2001 kreeg Geste Vastgoed voor het initiatief de Nieuwe Stad Prijs, die tussen 1996 en 2009 jaarlijks door de gemeente Den Haag is uitgereikt.

Inge Camfferman,

sv@vriendenvandenhaag.nl

Bijzondere Haagse stadsvernieuwing

Wie stadsvernieuwing zegt, kan niet om Adri Duivesteijn (1950-2023) heen, raadslid en wethouder in Den Haag tussen 1975 en 1989. Van actievoerder groeide hij uit tot een bevlogen politicus en strijder tegen sociale ongelijkheid. Onder zijn invloed kreeg de stadsvernieuwing een nieuwe visie én een ander karakter. Zijn adagium was bouwen met kwaliteit, dat vertaalde zich in meer groen en hoogwaardige stedenbouw, architectuur en materiaalkeuze. Met zijn inzet voor kwalitatieve stadsvernieuwing tilde hij Den Haag boven de middelmaat uit, hieronder vier voorbeelden.

Katerstraat, bouwen met kwaliteit

Katerstraat Den Haag (Atelier PRO)

Het eerste project dat ontworpen werd volgens de nieuwe visie was het project Katerstraat-Oog in 't Zeilstraat, midden in de binnenstad. Hier werden 122 nieuwe woningen gebouwd die mooi werden ingepast in de historische structuur. Het betrof een verloederd buurtje dat steeds meer verpauperde vanwege het achterblijven van ingrepen als gevolg van de plannen voor een grootschalige verkeersdoorbraak, het Prins Bernhardviaduct.

Met de nieuwe visie op de stadsvernieuwing moest de woonfunctie in de historische binnenstad weer terugkomen. Hoewel de oude bebouwing werd gesloopt, werd nieuw teruggebouwd met respect voor de historische omgeving en haar karakter. De woningen variëren, maar de straat is toch duidelijk één geheel. Al vlak na de oplevering in 1987 werd het project geroemd als een 'voorbeeldig stukje stadsvernieuwing'. Het vormde een omslagpunt in het denken over de toekomst van de stad. Het ontwerp was van architect Hans van Beek, toenmalig boegbeeld van Atelier Pro.

Slachthuisterrein en Neherkade, industrieel erfgoed herontwikkeld

Waar nu het stadsdeelkantoor Laak en een nieuwbouwwijk staan, stond het Openbaar Gemeentelijk Slachthuis. Het was

Slachthuisplein 1912. Bron: SHIE Stichting Haags Industrieel Erfgoed

gebouwd tussen 1908 en 1911 naar een ontwerp van gemeentelijke architect A.A. Schadée. Midden jaren vijftig verdween het slachten uit de stad en werd het slachthuis gesloten.

In 1988 werd een deel van het complex gesloopt voor nieuwbouw. Het stedenbouwkundig ontwerp was van de Italiaanse architect Aldo Rossi (1931-1997). De vroeg 20e-eeuwse stalen kap van het slachthuis bleef behouden en is nu een overdekte straat, de Galleria. In de nieuwbouw zijn het stadsdeelkantoor Laak en een school opgenomen. De twee portierswoningen werden door Stadsherstel gerenoveerd.

Langs de Neherkade werd tussen 1988 en 1991 een 500 meter lang woongebouw, de Lamel, gebouwd. Het vormt een monumentale wand als scherm voor de lage bebouwing van de achterliggende wijk. De stijl van Rossi wordt veelal gerekend tot het postmodernisme. Hij nam lokale architectonische karakteristieken over, om ze in zijn eigen werk te verwerken. De Lamel past goed in de latere herontwikkeling van de Laakhavens met moderne hoogbouw.

De Lamel en rechts de ingang van de Galleria (vanschagenarchitecten.nl)

Vaillantlaan, een bouwdoos voor architecten

Met de herinrichting van de 1100 meter lange Vaillantlaan als hoofdader van de Schilderswijk wilde Adri Duivesteijn de

Vaillantlaan (google.com)

laan opnieuw allure geven. Daartoe moesten alle woningen gesloopt worden en een nieuwe gevelwand worden gecreëerd. Door de klassieke gevelopbouw met Franse balkons en arcaden doet de laan inderdaad denken aan de allure van de Parijse boulevards. Na sloop werden 1000 nieuwe woningen, 10.000 m² bedrijfsruimte en basisschool 't Palet teruggebouwd. Door de rooilijnen aan beide zijden vijf meter terug te leggen, kreeg de laan een breedte van 32 meter met ruimte voor brede trottoirs, fietspaden, parkeerhavens en bomen. Als tegenwicht van de versnippering en rommeligheid van de verschillende nieuwbouwprojecten in de Schilderswijk en eenheid aan te brengen, ontwierp Jo Coenen voor de gevelwand een bouwdoos voor architecten. Hierin waren 3700 elementen opgenomen die de vorm, de kleur en het materiaal vastlegden. Zes architectenbureaus gingen ermee aan de slag. De gevels werden opgebouwd uit metselwerk en prefab onderdelen en hebben een monumentale, klassieke indeling met plint, tussenlaag en kroonlijst. Hiermee werd gerefereerd aan de oorspronkelijke bouw van de Vaillantlaan tussen 1896 en 1900. Ook toen al was het plan de Schilderswijk en daarmee ook de Vaillantlaan allure te geven, gelijk aan de Archipelbuurt.

De Resident, internationale allure

De uitspraak van Adri Duivesteijn in 1986: "We missen een hart in het centrum" was aanleiding voor de bouw van het stadhuis, dat op zijn beurt als vliegwiel fungeerde voor de aanpak van het verpauperde Spuikwartier. De basis van het plan was het stedenbouwkundig ontwerp van het bureau van Rob Krier. Bekende nationale en internationale architecten ontwierpen onder supervisie van Rob Krier en Sjoerd Soeters de diverse, spraakmakende gebouwen: Castalia met de twee puntaken van Michael Graves, de Hoftoren van Kohn Pedersen Fox, de Zurichtoren van Cesar Pelli, Helicon van Sjoerd

Soeters/Jos van Eldonk en de JuBi-torens van Rapp+Rapp. De torens zijn een combi van kantoren, hier vestigden zich de verschillende rijksministeries, en appartementen. De hoge verdichting en torens van wel 130 meter hoog leverden Den Haag een nieuwe, spectaculaire skyline op. Centraal in het gebied ligt het hoefijzervormige Muzenplein, van waaruit straten het gebied doorkruisen, ontworpen door de Italiaanse architect Adolfo Natalini.

Muzenplein. Foto: Esther Langendam

Bijzonder aan het project is dat een totaal verpauperd en verkrot gebied, waarvoor al vanaf 1908 het ene na het andere plan sneuvelde, in een paar jaar door vereende krachten van rijk, gemeente, investeerders en bouwers een dusdanige financiële en kwaliteitsinjectie kreeg dat een totale metamorfose mogelijk werd. Hiermee werd tegelijkertijd de weg vrij gemaakt voor grote investeringen in Den Haag.

Adri Duivesteijn, politicus met een opdracht

Duivesteijn werd al vroeg actief in de Jongeren Aktiegroep Schilderswijk en via de PvdA in de politiek. De opdracht die hij zichzelf gaf als raadslid en wethouder was om iets van de waardigheid van het 'zand' tot stand te brengen in het 'veen'. Hij zag de stadsvernieuwing niet louter als het stapelen van stenen, maar als een culturele activiteit met als doel het bestaan van mensen te verbeteren.

Adri Duivesteijn (wikiwand.com)

Inge Camfferman,
sv@vriendenvandenhaag.nl

In 2019 verscheen het boek 'Adri Duivesteijn. Vanzelfsprekend maar niet normaal' van Winfred Haase en Annelies Haase-van Leusden. Het boek beschrijft Duivesteijn (1950-2023) als activist, raadslid en wethouder die in belangrijke mate zijn stempel zette op de Haagse stadsvernieuwing en de ontwikkeling van het Spuikwartier in Den Haag. Ook zijn activiteiten als wethouder van Almere en die als lid van de Eerste en Tweede Kamer worden beschreven. Duivesteijn was een bevlogen en gedreven PvdA'er die veel heeft betekend voor Den Haag.

Niet voor de eeuwigheid gebouwd

De Nieuwe raadzaal kort na de voltooiing. Foto: DSO, 1972

Ter gelegenheid van het 135-jarig bestaan laat de Geschiedkundige Vereniging Die Haghe eind september 2025 haar lustrumboek 'Niet voor de eeuwigheid gebouwd' verschijnen.

In het boek beschrijven 25 auteurs de geschiedenis van 45 gebouwen die in de periode tussen 1956 en 2025 door menselijk ingrijpen zijn gesloopt. Het iconische Gebouw van Kunsten en Wetenschappen, in 1964 door brand verwoest, valt met dit criterium dus 'buiten de prijzen'.

De auteurs beschrijven elk pand volgens een vast stramien: bouwjaar, architect, gebruikers, wat speelde er zich af en wat was de achtergrond van de uiteindelijke sloop. En dan natuurlijk ook: wat kwam ervoor in de plaats. En dat al voorzien van de nodige afbeeldingen. Bladerend door het boek valt op dat de auteurs hun mening achterwege laten, hoewel die soms tussen de regels door wel te achterhalen is.

In zijn inleiding 'Stad van sloop en spijt' beschrijft Herman Rosenberg dit naoorlogse Haagse sloopproces en hij spreekt van 'een weinig rooskleurig beeld'. Het oude Seinpost bijvoorbeeld zou nu het mooiste grand-café aan de kust zijn en in plaats van het geliefde Scala theater ziet Den Haag nu een Bijenkorf-parkeerplaats.

Zoals Rosenberg aangeeft gaat veel verloren door maatschappelijke, economische of religieuze ontwikkelingen. De ontkerkelijking zorgt voor het verdwijnen kerkgebouwen uit het straatbeeld, de oude Scheveningse badcultuur blijkt niet

meer levensvatbaar, industrie en nijverheid verhuizen naar terreinen buiten het centrum en militaire gebouwen verhuizen of verdwijnen. Pas eind jaren zeventig zorgt het toenmalige Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg voor enige mate van controle. Ook vanuit de bevolking ontstaat weerstand. En, zoals bekend: Vrienden van Den Haag is ontstaan vanuit verzet tegen de sloop van het Kurhaus.

De auteurs meten zich geen oordeel aan, maar het aardige is dat je dat als lezer wél meteen doet. Niet altijd, maar vaak is er iets prachtigs voor in de plaats gekomen. Wat te denken van de schitterende Sportcampus in het Zuidpark en - de meningen zullen verdeeld zijn - dat feestelijke gebouw van Outram aan de Dagelijkse Groenmarkt. Of de luxe woonwijk van Bofill op de plaats van het oude stadhuis.

Maar minstens zo vaak bekruipt je als lezer een gevoel van nostalgie. Je begrijpt de noodzaak van sloop, maar o, wat jammer dat juist déze nieuwbouw ervoor in de plaats kwam: de villa's aan het Rooseveltplantsoen, de Regentessekerk aan het Regentesseplein of Hotel Terminus tegenover station Hollands Spoor, om maar wat te noemen.

'Niet voor de eeuwigheid gebouwd' geeft een mooi beeld van een stad in verandering. Maar ook een stad waar je zuinig op moet zijn. Een fraaie uitgave om je mening over sloop en nieuwbouw in de stad te vormen - en die eventueel te herzien.

Piet Vernimmen,

Vriend van Den Haag

De Snoeptrommel. Foto: Dick Valentijn, 2014

Niet voor de eeuwigheid gebouwd - Gesloopte iconen in Den Haag - Kees Stal e.a. 216 pag.
Uitgave: Geschiedkundige Vereniging Die Haghe - Vrienden van het Haags Historisch Museum; €24,95;
ISBN 978-94-6010-115-1. Een wandel-/fietskaart is bijgesloten.

Van goal naar groen: De Groene Kamer verrijkt in Loosduinen

Illustratie: Gemeente Den Haag

Aan de rand van Loosduinen verrijkt binnenkort het nieuwe natuurgebied De Groene Kamer, op de locatie waar vroeger twee voetbalvelden van Voetbalvereniging ADS lagen. De velden worden niet langer gebruikt en krijgen een tweede leven als groen gebied van ongeveer 28.000 m².

Het ontwerp is inmiddels voltooid en laat een afwisselend landschap zien: duinen, grasvelden, bloemenweides en waterpartijen die leefruimte bieden aan insecten zoals libellen en vlinders, kikkers, padden en vogels. Bezoekers kunnen straks wandelen over een nieuw pad, genieten van het groen en plaatsnemen op een bankje midden in de natuur. Aan de rand van het gebied komt bovendien extra parkeergelegenheid voor sportverenigingen in de omgeving.

De naam *De Groene Kamer* is bedacht door inwoners van Den Haag: bijna vijftig suggesties kwamen binnen, en uiteindelijk werd voor deze toepasselijke naam gekozen. De verwijzing naar de historische *Stenen Kamer*, een 13e-eeuwse archeologische vindplaats in Madestein, maakt de verbinding met verleden én toekomst zichtbaar.

Voor de gemeente draagt dit project bij aan de versterking van het stedelijke groen en de biodiversiteit. In een stad die steeds dichter bevolkt raakt, is extra natuur belangrijker dan ooit. Het nieuwe gebied vormt een groene schakel tussen Solleveld, Madestein en De Uithof. Volgens het college is het “een nieuwe groene leefplek voor mensen én dieren”.

De werkzaamheden starten in december en zijn gepland om in april 2026 te zijn afgerond. Daarna kan De Groene Kamer zich verder ontwikkelen en uitgroeien tot een geliefde groene plek in de Haagse stad.

Met De Groene Kamer komt er een waardevolle toevoeging aan het Haagse landschap: een plek waar sporthistorie overgaat in rustige natuur, waar bewoners kunnen wandelen, ontspannen en zich verbinden met de groene ruimte in hun stad.

In 2030 wil de gemeente tien procent meer groen in Den Haag. De Groene Kamer is een blauwdruk voor het hergebruik van braakliggende sportterreinen ten gunste van biodiversiteit én recreatie. Straks kun je hier wandelen tussen de orchideeën terwijl je uitkijkt op de duinenrij – van kunstgras naar écht gras.

De redactie,
redactie@vriendenvandenhaag.nl

- advertentie -

ERGRA
Optiekspecialisten
Sinds 1927

Onze merken

Andy Wolf
Hackett Bespoke
Schnuchel
Paul Smith

Chanel
Tom Ford
Prada
Serengeti

Lindberg
MaxMara
Eyevan 7285
TITANflex

Maatwerk voor uw ogen

- Exclusieve designmonturen
- Varilux specialist
- Contactlenzen
- Maatwerk en innovatieve producten

Ergra Optiekspecialisten
www.ergra.nl

Van Hoytemastraat 107 tel 070 - 324 94 70
Frederik Hendriklaan 242 tel 070 - 354 18 68

Bertha von Suttner en Den Haag

Ontvangst van Bertha von Suttner bij het Cercle International aan de Prinsessegracht. Foto: Archief Vredespaleis

Links wethouder Mariëlle Vavie, rechts beeldhouwer Ingrid Rollema. Foto: Esther Langendam

Bertha Sophie Felicitas Barones von Suttner (Praag, 9 juni 1843 - Wenen, 21 juni 1914) kwam regelmatig in Den Haag voor de vergaderingen van de internationale vredesbeweging op Prinsegracht 7. In 1899 werd ook in Den Haag de Eerste Haagse Vredesconferentie gehouden. Als bekende vredesactiviste was zij de enige vrouw die de openingsceremonie mocht bijwonen. Deze vond plaats in de Russisch-Orthodoxe kapel van Anna Paulowna, de vrouw van koning Willem II, op de buitenplaats Rustenburg aan de Scheveningseweg. De keuze voor Den Haag was niet toevallig. Wilhelmina was de achternicht van initiatiefnemer Tsaar Nicolaas II en had zich met hem al ingezet voor de vrede bij de Tweede Boerenoorlog. Als vrouw mocht Bertha echter niet deelnemen aan de conferentie. Zij liet zich daardoor niet ontmoedigen en organiseerde 'salons' in het Kurhaus voor diplomaten, journalisten en politici. Ook gaf zij lezingen in het Cercle International aan de Prinsessegracht in het gebouw rechts van het huidige KABK. Zij was toen al overal beroemd door haar roman 'Die Waffen nieder!' Hierin kijkt de Oostenrijkse Martha Althaus terug op haar leven waarin zij, na een onbezorgde jeugd vol feesten en partijen, als echtgenote de verschrikkingen van vier oorlogen meemaakt.

Persoonlijk leven

Zelf had Bertha met haar man Arthur de gevolgen van een hevige oorlog gezien tijdens de Russisch-Turkse oorlog in Georgië. Bertha had de zeven jaar jongere Arthur ontmoet in het huis van zijn ouders. Zij was de gouvernante van zijn vier jongere zusjes, omdat zij in haar eigen onderhoud moest voorzien vanwege de gokverslaving van haar moeder en een werkend leven prefereerde boven een huwelijk voor geld. Arthurs moeder ontsloeg haar vanwege de opgebloeide relatie met haar zoon. Doordat zij haar op een advertentie van Alfred Nobel wees werd Bertha vervolgens diens privé-

secretaresse in Parijs. De geliefden konden elkaar echter niet vergeten en in 1876 trouwden zij in het geheim, tegen de wil van Arthurs ouders, die hem ontferden. Op uitnodiging van Ekaterine Dadiani, prinses van Mingrelië en een oude vriendin van Bertha's moeder ging het paar in Georgië wonen. Daar verdienden zij de kost met lesgeven en het schrijven van tijdschriftartikelen over de oorlog in de Kaukasus en verpleegden zij Russische gewonden in hun huis. In 1885 verzoenden zij zich met Arthurs familie en keerden naar Wenen terug. Vier jaar later, in 1889, publiceerde Bertha haar beroemde vredesroman 'Die Waffen nieder!', die ingaat tegen de verheerlijking van oorlogen als 'heldhaftig, eervol en vaderlandslievend'. De roman kreeg 37 drukken, werd in zestien talen vertaald en is in 2019 opnieuw in het Nederlands hertaald en uitgegeven.

Vanaf dat moment zette zij zich in voor de wereldvrede. In 1891 richtte ze de Oostenrijkse Vredesbeweging op, waarvan ze tot haar dood voorzitter bleef, en vervolgens de Duitse Vredesbeweging in Berlijn, die meer dan 2000 leden kreeg, en de Hongaarse in Boedapest. Ook richtte zij mede de Interparlementaire Unie op en was een tijdlang vicevoorzitter. Zij hield lezingen en organiseerde ontmoetingen, manifestaties en congressen in Europa en de VS. Haar eerste lezing voor een internationaal gezelschap was op de Wereldvredesconferentie in Rome in 1892, zonder voorbereiding en in het Italiaans, een doorslaand succes. In juni 1897 overhandigde zij een pleidooi voor een internationaal hof van arbitrage aan keizer Franz Joseph I, ondersteund door een ellenlange handtekeningenlijst. De essentie: landen in conflict de mogelijkheid tot arbitrage bieden. Ook bepleitte zij een internationaal verbond om aanvallen van de ene staat op een andere te voorkomen. Overigens wees zij niet elk gebruik van wapens af: ze meende dat een internationale interventiemacht nood-

zakelijk zou zijn. Opvattingen waarmee zij haar tijd ver vooruit was. Daarnaast streed Bertha ook voor vrouwenrechten (zo ontmoette ze hier Aletta Jacobs), voor meer democratie en voor gelijke sociale en politieke rechten, verzette zich tegen het antisemitisme en was aanhanger van Darwins evolutieleer, omdat al deze ontwikkelingen de kans op vrede konden vergroten.

Het eerste succes dat Bertha zelf nog meemaakte was dat tijdens de Eerste Internationale Vredesconferentie werd besloten om in Den Haag het Permanent Hof voor Arbitrage (PHA) op te richten. Ook wist zij Andrew Carnegie ervan te overtuigen om de bouw van het Haagse Vredespaleis te financieren en stelde Alfred Nobel op haar suggestie de Nobelprijs voor de Vrede in. Zelf kreeg zij deze prijs als eerste vrouw in 1905. In 1907 was zij weer in Den Haag voor de Tweede Internationale Vredesconferentie en een jaar voor haar dood was ze bij de opening van het Vredespaleis in 1913 op de voormalige buitenplaats Rustenburg.

Eerbewijzen

Ons Vriendenlid Eveline Blitz kwam Bertha op het spoor, toen Hillary Clinton op 31 maart 2009 de Internationale Afghanistan Conferentie bijwoonde en in het Kurhaus wilde overnachten “net als Bertha von Suttner”. Dat leidde tot de suggestie om het nieuw te bouwen bezoekerscentrum bij het Vredespaleis naar Bertha te vernoemen. Dat bleek niet mogelijk, omdat geen vernoemingen naar personen zijn toegestaan ter bescherming van de politieke neutraliteit. Ook verzoeken aan de gemeente voor het omdopen van het Carnegieplein en het naar haar vernoemen van de nieuwe tunnel (nu de Hubertustunnel) haalden het niet. Wel kwam

er een nog steeds verkrijgbaar beeldverhaal, met tekst van Eveline Blitz en tekeningen van Nita Veeren. Ook kreeg een weinig opvallend gebouw aan de Laan van Meerdervoort nummer 70 de naam ‘Bertha von Suttner gebouw’. Hierin huist een breed scala aan vredes- en mensenrechtenorganisaties. Het krijgt thans een nieuwe voorgevel.

Bij het honderdjarig bestaan van het Vredespaleis in 2013 plaatste de Carnegie Stichting het eerste beeld van een vrouw in haar eregalerij: een portretbuste van Bertha von Suttner gemaakt door Judith Pfaeltzer. Aan de stad bood de stichting een beeld van Bertha aan voor de openbare ruimte. Dit beeld is gemaakt door Ingrid Rollema en toont Bertha met daaronder de ‘Dikke Bertha’, een kanon uit de Eerste Wereldoorlog, als symbool voor Bertha’s beroemde boek *Die Waffen Nieder!*. Op 3 september 2013 is het door de achterkleindochter van Carnegie, Linda Thorell Hills, in het Atrium van het stadhuis aan de gemeente overhandigd. Twaalf (!) jaar na deze ontvangst en zes jaar na verzoeken van Eveline Blitz en oud-Vriendenvoorzitter Rieks Toxopeus, alsmede van vrouwelijke raadsleden van vijf politieke partijen in de raad, kreeg het een definitieve plaats naast het Vredespaleis. Dit gebeurde op 10 december 2025, precies 120 jaar nadat Bertha von Suttner als eerste vrouw de Nobelprijs voor de Vrede ontving. Het was tevens de slotdag van de internationale conferentie “Women and Peace: In the Footsteps of Bertha von Suttner”, over de rol van vrouwen en vrouwelijk leiderschap bij het oplossen van conflicten en het bereiken van duurzame vrede.

Christine Sijbesma,
sv@vriendenvandenhaag.nl

Volgend jaar weer... de Vriendenquiz!

Tijdens de Vriendenborrel van 12 november vulde de foyer van Theater aan het Spui zich opnieuw met een ontspannen geroezemoes, per tafel een geconcentreerd overleg en het geritsel van antwoordbriefjes: de derde Pubquiz van de Vrienden was een feit. Wat begon als een eenmalige quiz, is bijna uitgegroeid tot een gewaardeerde traditie. Met haar kenmerkende enthousiasme loodste Els M. van den Broek de aanwezigen door twintig verrassende meerkeuzevragen, steeds in blokjes van vijf. De vragen vormden een vrolijke test van onze Hagologische parate kennis, maar vooral de antwoorden brachten nieuwe feiten en onverwachte weetjes aan het licht. Dat was mede te danken aan Els’ zorgvuldige voorbereiding, ondersteund door Casper de Weerd (techniek) en een reeks dankbare bronnen — van boeken en tijdschriften tot ons eigen blad *Ons Den Haag*. Bijna honderd deelnemers bogen zich over de quiz, waarbij

fanatiek werd meegedacht maar vooral veel werd gelachen. Na afloop bleek het een spannende nek-aan-nekrace. De uiteindelijke prijswinnaars waren: Rupert van Heijningen (18 goed), Ewa Stein (17), Antoon Fens (17) en Dorrit Steens (16). Zij mochten als eerste kiezen uit de met zorg samengestelde prijzen, beschikbaar gesteld door verschillende sponsors. En het mooiste? Bij het weggaan klonk het overal: “*Volgend jaar weer!*”

De redactie,
redactie@vriendenvandenhaag.nl

November 2026 presenteert Els de vierde quiz. Tijd om te oefenen.
De datum wordt via de Nieuwsbrief bekend gemaakt.

De metamorfose van Den Haag, mijn woonstad na het pensioen

In aanloop naar mijn pensioen op 1 januari 2026 zijn er veel mensen die aan mij vragen, “blijf je in Den Haag wonen als je met pensioen bent?” Alsof je alleen in Den Haag woont als je in Den Haag werkt.

Ik woon sinds 2017 in Den Haag voor mijn werk als directeur Koninklijk Conservatorium Dans en daarvoor in Maastricht, mijn geboorteplaats, Amsterdam, Rotterdam, en vele plekken in het buitenland en inderdaad op al die plekken woonde ik voor mijn werk. Vanuit Maastricht kwam ik op 15-jarige leeftijd naar het Koninklijk Conservatorium in Den Haag, naar de Dansvakopleiding en studeerde af als professionele danser met een baan bij het Nationale Ballet in Amsterdam.

Tijdens mijn studie dacht ik vaak, ik ga nooit wonen in Den Haag. Stijf, saai en na 18.00 uur uitgestorven. Op zaterdag kon je er na 14.00 uur al een kanon afschieten.

Ik zocht spanning en avontuur. Ik zocht een stad die een uitgaansleven bood, met winkels die tot 's avonds laat open waren en waar op cultureel gebied veel gebeurde aan voorstellingen, musea en film. Ik zocht ook een stad waar niet alleen maar Nederlanders woonden, maar mensen uit de hele wereld van verschillende culturen, die een rijkdom aan een andere manier van leven, taal, eten en opvattingen zouden delen.

Foto: Alex Schröder

In 1977 vond ik dat allemaal niet in Den Haag, maar nu in 2025, is Den Haag mijn stad en zou ik niet meer weg willen. In 40 jaar is Den Haag een heerlijke stad geworden met een internationale uitstraling en de toegankelijkheid van een dorp. Als je net als ik veel in hele grote steden in de wereld bent geweest, Jakarta, Mexico City, New York, Seoul, Manila, Tokyo, dan weet je hoe heerlijk het is om in Den Haag in 15 minuten aan de zee te zijn vanuit het centrum. Om in 15 minuten in Rotterdam, Delft of Leiden te zijn. Je boodschappen te voet te kunnen doen en niet met de auto naar een supermarkt te moeten rijden op 20 kilometer afstand.

Maar, de stad is veranderd en ik woon er samen met mijn man, midden in. Ja we klagen soms en ondervinden af en toe last. Het wordt drukker, er is veel vuil op straat, er zijn daklozen, prostituees, verslaafden en mensen die het moeilijk hebben in onze stad. Dat is inherent aan een grote stad en om samen te leven moeten we allen onze bijdrage leveren. Maar wat hebben we het goed! Drie ziekenhuizen in en rondom Den Haag, een cultureel aanbod met geweldige theaters, musea, concertzalen en galleries. Een infrastructuur van wegen die ervoor zorgen dat je zo op de snelweg bent en plekken en groenvoorzieningen waar je tot rust kunt komen.

We hebben in de stad een uitgaansleven met heerlijke restaurants, bars, coffeeshops en plekken om te hangen, te chillen, kortom heerlijk te vertoeven, vanuit het centrum tot aan de zee. Met openbaar vervoer van trams, metro, bussen, 2 treinstations je kunt overal komen in de stad, overdag en 's nachts, 7 dagen in de week. Kortom alles wat ik toen miste, is er nu.

Laten we dat koesteren en laten we genieten van al dat moois in ons Den Haag.

Met mijn pensioen gaat het helemaal goed komen!

Jan Linkens

Symposium "Natuurlijk de Stad"

Zaterdagmiddag 7 maart 2026 Theater aan het Spui

Den Haag staat voor een groeigolf. Vooral de woningnood is een drijvende factor. Hoeveel intensivering kan de stad hebben binnen haar beperkte grondgebied? Dit symposium, georganiseerd door de Vrienden van Den Haag, concentreert zich op de vraag of de Haagse groene kwaliteiten overeind kunnen blijven, om toch aan alle vraag tegemoet te komen. Zal de bereikbaarheid nog voldoende zijn? Wordt de stadsnatuur het kind van de rekening?

Intensivering en verdichting, met bijbehorende verharding, toenemende hittestress en wateroverlast, vragen om een groen-blauwe stedenbouw als tegenwicht. Door

gericht ruimtelijk beleid kunnen kansen ontstaan voor zowel meer welvaart, als voor een beter stadsklimaat, meer gezondheid en meer natuur en biodiversiteit.

We zullen horen hoe Den Haag deze uitdagingen aan kan gaan, binnen de gemeentegrenzen, aansluitend op de haar omringende regio. En welke piketpalen in de komende bestuursperiode kunnen worden geslagen.

Het programma en de uitnodiging ontvangt u via de Vrienden Nieuwsbrief.

Elsbeth van Hijckama Vlieg

ADVERTEREN IN ONS DEN HAAG

Ons Den Haag verschijnt elk kwartaal in een oplage van 1300.

Door in ons blad te adverteren bereikt u niet alleen een voortreffelijke doelgroep, maar steunt u ook de activiteiten van onze Vereniging.

De advertentietarieven zijn:

1/4 pagina € 150,- 1/3 pagina € 200,- 1/2 pagina € 300,- Hele pagina € 700,-

Bij een langdurige samenwerking is een korting van toepassing. Neem voor meer informatie contact op met redactie@vriendenvandenhaag.nl

Nieuwe leden

Wij heten de volgende nieuwe leden van harte welkom:

M.B.J. Blom	P.A. Groen	P.E.A.M. van der Maessen
B.J. Boers	Haagsche Hopjesfabriek	de Sombreff
R. Boswinkel	- Museum	S. Nzeh
L. Campfens	G.P.J. Harmes	Evelien Peper
V.M.J.A.N. (Vincent)	M.J.L. Hazenberg-van Zon	W.M.M.E. van der Plas
Collette	Mariel van der Horst	F.J. Rabeling
M.A. van Dijk	G.N. de Jong	M.C. Schilte
Monique Douqué	T.A. de Jong	W.J. Stolte
W.E. Frikus	M.J.M.T. Keulaerds	B.M. (Bea) ten Tusscher
M. Greep	Wouter Kooijman	G.Y. Warriës

COLOFON

Ons Den Haag verschijnt in 2025 vier maal.

Redactie: Kitty Bos-Droog (eindredacteur), Ursula de Goede-Broug, Marcel Tielemans en Michael Toorop (hoofdredeur).

Fotoreactie: Esther Langendam

Redactieadres: Postbus 85977

2508 CR Den Haag

Reacties: richten aan:

redactie@vriendenvandenhaag.nl

Nieuwe kopij: kopij voor het nummer 2026.02 (april, mei, juni) dient uiterlijk 15 februari 2026 per e-mail te zijn toegestuurd aan redactie@vriendenvandenhaag.nl

De inhoud van de artikelen in

Ons Den Haag weerspiegelt

niet noodzakelijkerwijs de

mening van het bestuur van

de Vereniging Vrienden van

Den Haag of van de redactie

van Ons Den Haag.

Wij doen er alles aan de rechtebbende(n) van foto's en afbeeldingen te achterhalen. In het geval dit niet is gelukt, kunt u zich als rechthebbende bij de redactie melden.

Oplage: 1.300

Losse verkoopprijs € 10

ISSN nummer: 3050-7510

Vormgeving en druk:

Quantes, Rijswijk

VERKOOPADRESSEN

WENSKAARTEN VRIENDEN

VAN DEN HAAG:

Boekhandel Couvée –

Benoordenhaeghe,

Van Hoytemastraat 66

Carla's Boeken,

De Savornin Lohmanplein 22b

De Haagse Boekery,

Frederikstraat 24

The Hague & Partners,

Station Den Haag Centraal

Roda Kantoorboekhandel,

Piet Heinstraat 116

Inproc Koffiebranderij en

Theehandel,

Denneweg 55

Drogisterij Van Mourik,

Frederik Hendriklaan 270

